

Geloven onder de regenboog

Handreiking voor hulpverlening
aan christelijke lesbiennes, homo's,
biseksuelen en transgenders

LCC Plus Projecten
MOVISIE

Geloven onder de regenboog

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Deze handreiking is een publicatie van LCC Plus Projecten in samenwerking met MOVISIE.

Auteurs: Joost de Wolf, Juul van Hoof en Mariecke van den Berg

Eindredactie: Marco Derks

Vormgeving: kaleidonaut.com

Drukwerk: SMG Groep

Downloaden: www.movisie.nl

Deze publicatie is tot stand gekomen dankzij financiering van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Geloven onder de regenboog

Handreiking voor hulpverlening
aan christelijke lesbiennes, homo's,
biseksuelen en transgenders

LCC Plus Projecten
MOVISIE

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave 4

Voorwoord 7

DEEL I *Achtergronden* 9

1 Inleiding 10

2 Homoseksualiteit: ontwikkelingen in politiek
en psychiatrie 15

3 Kerkelijk Nederland: visies 22

DEEL II *Verhalen* 29

Ada - 52 - lesbienne 30

Stefan - 24 - homoseksueel 33

Coen - 38 - homoseksueel 36

Nathalie - 22 - lesbienne 38

Wouter - 23 - celibatair levende homoseksueel 41

Joran - 32 - homoseksueel 42

Helene - 47 - lesbienne 46

Bella - 53 - lesbienne 49

Jolanda - 57 - transgender 52

Eline - 25 - transgender 55

Susanna - 33 - biseksueel/transgender 58

Geert-Jan - 32 - homoseksueel 60

DEEL III *Reflecties* 65

4 Bewustwording 66

5 Verbod 69

6 Angst 72

7 Geheim 74

8 Coming out 76

9 Breuk 78

10 Beelden van homoseksualiteit/
transgenderisme 81

11 Hoop en steun 84

DEEL IV *Aanbevelingen* 87

12 Hulpverlening, aanbevelingen en
aandachtspunten 88

13 Belangrijke organisaties 90

14 Suggesties voor verdere studie 92

Dankwoord van onderzoeker 93

Voorwoord

Beste lezer,

Verskillende onderzoeken laten zien dat het uitkomen voor je homoseksualiteit in gelovige kringen niet altijd vanzelfsprekend is en voor de betrokkenen veel stress met zich meebrengt. Datzelfde geldt voor transgenders met een religieuze achtergrond. Juist in een tijd waarin vaak wordt gedacht dat de emancipatie van lesbiennes, homo's, biseksuelen en transgenders (LHBT'ers) bereikt is, is er in sommige gemeenschappen nog veel te doen. Die beweging moet van binnenuit komen en dat vereist moed en doorzettingsvermogen.

Voor hulpverleners die deze mensen begeleiden is het belangrijk te weten wat de consequenties kunnen zijn wanneer je in een religieuze context uit de kast komt. Simpelweg voor je homoseksualiteit of genderidentiteit uitkomen ligt in deze gemeenschappen vaak gevoelig. Een cliënt loopt soms het risico de kerk te moeten verlaten en zo de directe sociale omgeving te verliezen: van medekerkgangers tot soms aan de familie of het gezin toe. Adequate hulpverlening is dan van het grootste belang.

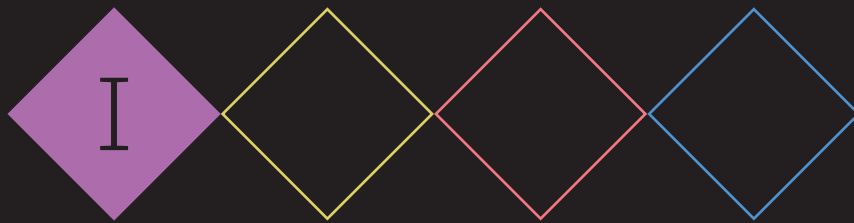
Vanuit LCC Plus Projecten en MOVISIE is daarom het initiatief genomen tot de handreiking die u nu onder

ogen heeft. Met verhalen van ervaringsdeskundigen en achtergrondinformatie over de christelijke gemeenschap hopen wij hulpverleners handvatten te bieden voor het omgaan met gelovige LHBT'ers.

De LCC Plus organisaties streven er naar dat iedere LHBT'er die uit de kast wil komen, dit op een veilige manier kan doen. Dan is het belangrijk dat er neutrale informatie voorhanden is die de hen hierin kan ondersteunen en die hulpverleners er op na kunnen slaan wanneer zij meer willen weten over de specifieke situaties waarin hun cliënten zich bevinden.

Ik wens u als lezer veel inspiratie toe tijdens het lezen van deze publicatie; ik hoop dat het zal bijdragen aan de zichtbaarheid van de doelgroep, maar vooral aan een hogere persoonlijke zelfwaardering van de betrokkenen, in de samenleving en binnen hun kerken.

Met vriendelijke groet,
René Venema
Voorzitter LCC Plus

Achtergronden

Inleiding

Spanningen

“Heel veel energie die ik gebruikte om mijn gevoelens te onderdrukken, heeft ervoor gezorgd dat ik op jonge leeftijd depressief werd en mezelf niet durfde te ontplooiën. Nu ik meer ontspannen met het geloof omga, merk ik dat er meer ruimte is gekomen om werkelijk te leven. Inherent daaraan heb ik gemerkt dat er voor de ruimte die ik nu voor mezelf claim inzake mijn homoseksualiteit, geen plek is in de orthodoxe kerken. Vroeger vond ik dat jammer, nu heb ik daar vrede mee en ben daar ook blij mee.”
(anonieme respondent)

Binnen en tussen kerken in Nederland wordt verschillend gedacht over homoseksualiteit en transgenerisme. In de vorige eeuw waren er al kerken die homoseksualiteit volledig accepteerden. Ook vandaag de dag is er nog sprake van allerlei ontwikkelingen rond geloof, kerk en homoseksualiteit. Kerken, christelijke organisaties en instellingen organiseren allerlei activiteiten. Uit deze activiteiten blijkt dat er binnen deze kringen beseft wordt dat er op het terrein van geloof en homoseksualiteit en geloof nog veel werk te verzetten is. Zo werd op 17 mei 2011 tijdens de jaarlijkse Interna-

tionale Dag tegen Homofobie (IDAHO) door zeventien landelijke kerken een verklaring tegen geweld tegen homo's getekend. En de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) in Kampen organiseerde op 20 januari 2012 nog een congres met de titel: 'Homoseksualiteit, op zoek naar een christelijke stijl'. Er was veel ruimte voor gesprek en vragen. In het geval van transgenerisme kan er gewezen worden op kerken waar er ruimte is voor transgenders en hun wens om vorm te geven aan hun genderidentiteit. Daarnaast is er binnen de christelijke LHBT-beweging zelf in toenemende mate aandacht voor transgenders. Een voorbeeld is het Europees Forum, de koepel van christelijke LHBT-groepen in Europa. Het Europees Forum organiseert jaarlijks een conferentie en besteedde in de conferentie van mei 2012 voor het eerst expliciet aandacht aan christelijke transgenders. Voor hen werd een 'preconference' gehouden waarin zij elkaar konden ontmoeten en waarmee hun bijzondere positie, ook binnen de christelijke homobeweging, erkend werd.

Evengoed moet de ernst van het spanningsveld dat in veel kerken nog aanwezig is, serieus genomen worden. Grofweg zou men kunnen stellen dat hoe conservatiever een kerk is, hoe moeilijker homoseksualiteit ligt. Er zijn

harde cijfers die genoemde spanning zichtbaar maken. Zo is een religieuze opvoeding één van de risicofactoren die de kans op zelfmoordneigingen onder homojongeren vergroten (SCP 2010). Ook is gebleken dat homojongeren die vanuit hun ouderlijk huis geen steun ervaren een verhoogde kans op psychische stoornissen hebben (SCP 2012). Een kerkelijk orthodox milieu kan dus ingrijpende gevolgen hebben voor LHBT'ers. Het is daarom nodig dat er blijvende actieve aandacht is voor deze groepen. Dit geldt in het bijzonder voor transgenders, die voor wat betreft zelfacceptatie en ondersteuning, vaak nog veel minder aandacht krijgen.

Wanneer iemand ontdekt homo, lesbisch, biseksueel of transgender (vanaf nu afgekort als 'LHBT') te zijn, is dat niet gemakkelijk. Je seksualiteit en genderidentiteit zijn belangrijke aspecten van wie je bent. Als je juist op dat punt anders bent dan wat jij zelf, je omgeving of de maatschappij verwacht of zelfs wenst, kan dat tot spanningen leiden. Wanneer je tegelijkertijd christen bent, kan die spanning nog sterker zijn. Religieuze opvattingen en overtuigingen over seksualiteit en genderidentiteit spelen dan namelijk een rol. Deze twee aspecten van iemands identiteit staan niet los van elkaar: de seksuele of genderidentiteit beïnvloedt hoe iemand zijn/haar geloof beleeft en iemands geloof beïnvloedt de beleving van de eigen seksualiteit of genderidentiteit. Hoe iemand beide aspecten een plaats geeft, hangt af van de relatie tot de omgeving, tot God en tot zichzelf: wat vindt mijn (kerkelijke) omgeving van homoseksualiteit/transgenderisme? Hoe kijkt God aan tegen dit aspect van wie ik ben? Wat wil ik zelf? En wat zijn daarvan de consequenties?

Christelijke LHBT'ers zoeken op verschillende manieren hun weg om zowel hun seksualiteit of genderidentiteit als hun geloof een plaats te geven. Sommige

mensen zoeken hulp in hun pogingen om antwoorden te vinden op deze vragen. Men kan contact zoeken met een predikant, een ouderling of een priester binnen de eigen gemeente of parochie. Ook kan men contact zoeken met andere LHBT'ers, bijvoorbeeld via christelijke LHBT-organisaties (zie hoofdstuk 13). Maar men kan ook op zoek gaan naar professionele hulpverlening.

Op 10 januari 2012 startten de LCC Plus organisaties¹ in samenwerking met MOVISIE een onderzoek naar de hulpverlening voor LHBT'ers met een christelijke achtergrond. Hoewel er de afgelopen jaren diverse publicaties over homoseksualiteit en christelijk geloof verschenen zijn, bleek een handleiding voor professionele hulpverleners die christelijke LHBT'ers willen helpen, te ontbreken. Met deze publicatie willen de LCC Plus organisaties en MOVISIE voorzien in dit gemis.

Opzet

In dit inleidende hoofdstuk zullen eerst nog het onderzoeksdomein en de onderzoeksmethodiek worden toegelicht. In hoofdstuk 2 worden de ontwikkelingen in het denken over homoseksualiteit in de maatschappij, de medische wetenschap en de kerk besproken. Hoofdstuk 3 geeft een beeld van de kerkelijke kaart van Nederland en van de verschillende manieren van omgaan met homoseksualiteit.

In het tweede deel worden aan de hand van diepte-interviews twaalf verhalen gepresenteerd van lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen en transgenders die

1 De LCC Plus Organisaties zijn: LKP, CHJC, Contrario, HolyFemales.nl en Netwerk Mirre. Deze alliantie van christelijke homo-/LHBT-organisaties voert in de periode 2012-2014 diverse projecten uit om homoseksualiteit in christelijke kring bespreekbaar te maken en de positie van christelijke LHBT'ers te verbeteren.

persoonlijk hebben ervaren wat de impact kan zijn van de spanning tussen geloof, kerk en seksuele oriëntatie of genderidentiteit. Het is niet mogelijk op basis van deze twaalf verhalen algemene conclusies te trekken. Wel maken deze verhalen het spanningsveld, dat door veel LHBT'ers met een christelijke achtergrond wordt ervaren, soms schrijnend duidelijk.

In deel III worden diverse thema's besproken die in de diepte-interviews naar voren zijn komen. Ze worden in afzonderlijke hoofdstukken besproken, hoewel tegelijkertijd duidelijk zal worden dat ze onderling samenhangen. Naast de bevindingen uit de diepte-interviews, zal hier gebruik worden gemaakt van eerder gedane onderzoeken over de positie van deze doelgroep.

In het laatste deel worden op basis van de bevindingen aanbevelingen gedaan voor professionele hulpverleners. Ook worden relevante organisaties genoemd en worden er suggesties voor verdere studie gegeven.

LHBT

Deze publicatie gaat over LHBT'ers met een christelijke achtergrond. De afkorting 'LHBT' staat zoals gezegd voor lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen en transgenders. In wezen gaat het om vier groepen met zowel verschillende als vergelijkbare ervaringen. Voor christelijke homo's geldt dat verreweg de meeste van de Bijbelteksten die homoseksualiteit afwijzen of zo gelezen worden, over mannelijke homoseksualiteit gaan. Mede hierdoor gaat het gesprek in veel kerken veelal over mannen, wanneer homoseksualiteit ter sprake wordt gebracht. Aan de ene kant ontstaat hierdoor voor homo's ruimte waarin zij hun kant van het verhaal kunnen laten horen. Aan de andere kant worden juist homo's vaak aangesproken op hun seksualiteit. Over lesbische seksualiteit wordt in de

kerken minder gesproken. Vaak lijkt men er van uit te gaan dat wat voor homo's geldt, ook op lesbiennes van toepassing zal zijn. Als gevolg daarvan gaat het minder vaak over de ervaring van lesbische vrouwen. Deels kan dit verschil in aandacht gerelateerd worden aan de Bijbel. Over lesbische seksualiteit wordt in de Bijbel slechts één keer expliciet gesproken (in Romeinen 1). Deels zal echter ook meespelen dat in veel kerken vrouwen hoe dan ook minder zichtbaar zijn dan mannen. In meer orthodoxe kerken mogen vrouwen vaak geen ambt vervullen. Ze kunnen dan bijvoorbeeld geen leidinggevende functies bekleden zoals die van priester, predikant, oudste of diaken. Hierin is hun positie verschillend van die van homo's die vaak, zolang ze ten minste geen relatie hebben, niet van leidinggevende functies worden uitgesloten. Ook in de christelijke homobeweging zijn vrouwen minder zichtbaar dan mannen: vaak tellen christelijke homoverenigingen (veel) meer mannen dan vrouwen. Zowel op het niveau van bestuur als op het 'symbolische' niveau van spraakgebruik en onderwerp van gesprek zijn, komen lesbische vrouwen in de kerk dus minder aan bod. Zij zijn hiermee minder zichtbaar, wat hun effectieve kansen voor emancipatie vermindert, maar tegelijkertijd wellicht ook meer in de relatief rustige luwte laat.

Biseksuelen hebben in de christelijke gemeenschap een nog weer andere positie. Hoewel veel orthodoxe christenen moeite hebben met homoseksualiteit, kan men vaak wel begrip opbrengen voor het feit dat mensen hun seksualiteit als een onveranderlijk deel van zichzelf ervaren. Ook wanneer men homoseksualiteit afwijst, is er vaak wel aandacht voor de moeiten die iemand die homo of lesbisch is, kan ervaren. Met biseksualiteit ligt dit iets moeilijker. Biseksuelen hebben, in

theorie althans, de mogelijkheid om zich aan de 'worsteling' van een homoseksuele oriëntatie te onttrekken. Simpelweg de keuze om niets te doen met gevoelens voor iemand van het eigen geslacht en uitsluitend te zoeken naar een partner van het andere geslacht, zou een dergelijke worsteling kunnen voorkomen. Hoewel over de positie van biseksuelen in de kerk zeer weinig bekend is, is het goed denkbaar dat met name in orthodoxe kringen mensen wel uit de voeten kunnen met een 'duidelijke' seksuele oriëntatie (homo of hetero), maar meer moeite hebben met de 'tussenpositie' van biseksualiteit. Eveneens is het denkbaar dat biseksuelen hierdoor in een bijzonder lastig parket terecht komen: kunnen ze begrip vinden voor hun gevoelens en de ruimte om deze te onderzoeken wanneer ze zich niet kunnen beroepen op de (inmiddels vaak breed geaccepteerde) identiteit als homo of lesbienne?

Transgenders vormen in dezen weer een aparte groep. Waar lesbiennes, homo's en biseksuelen van de heteroseksuele omgeving verschillen wat betreft hun seksuele oriëntatie, draait het bij transgenders primair om hun genderidentiteit. Beiden wijken ze af van de heersende norm, maar wel om andere redenen. De psychosociale problemen van LHB'ers enerzijds en transgenders anderzijds, zijn vaak anders van aard. Bij deze verschillen zal in de themahoofdstukken van deze publicatie stilgestaan worden.

Toch zijn er ook overeenkomsten te noemen. Allereerst hebben ze allen een seksuele of genderidentiteit die anders is dan die van de heteroseksuele meerderheid. Daarnaast doet zich vaak een botsing voor tussen hun seksuele of genderidentiteit en de normen van hun omgeving. In een (orthodox-)christelijke omgeving spelen Bijbelse en theologische opvattingen een rol. Maar ook in de bredere samenleving spelen normen

over seksualiteit en gender een rol.²

Vanwege de overeenkomsten tussen lesbiennes, homo's en biseksuelen enerzijds en transgenders anderzijds is besloten om aandacht voor transgenders ook mee te nemen in deze publicatie. Een andere reden is dat transgenders een vergeten groep zijn in het debat binnen en buiten kerk. Ditzelfde kan overigens ook gezegd worden over lesbiennes en biseksuelen. Vaak ligt in de kerkelijke dialoog de nadruk op de homoseksuele man.

De eerdere studies die in deze publicatie zijn verwerkt, richten zich met name op christelijk geloof en homoseksualiteit; naar transgenderisme en (christelijk) geloof is nog weinig onderzoek verricht. Wanneer de conclusies van deze studies (naar alle waarschijnlijkheid) ook van toepassing zijn op transgenders, zal dit benoemd worden. Voor alle duidelijkheid zullen bij de verschillende onderzoeksresultaten en adviezen de verschillende (verzamelingen van) doelgroepen (LHB'ers, LHBT'ers en transgenders) steeds apart worden genoemd.

Methodiek

Bij het vinden en interviewen van de respondenten is de volgende methode gebruikt. In februari van 2012 is er breed een wervingstekst verspreid, onder andere naar leden van organisaties die aangesloten zijn bij de LCC Plus Projecten en alle 21 COC-lidverenigingen. MOVISIE heeft de oproep verspreid via e-mail en de eigen nieuwsbrief. In deze wervingstekst stond een oproep aan LHBT'ers om zich aan te melden voor het

² Gender is de maatschappelijke betekenis die aan de biologische sekse gegeven wordt en de daarmee samenhangende rolpatronen.

onderzoek “Hulpverlening aan christelijke LHBT’ers”. Voor deelname aan het onderzoek werden als criteria gesteld: een minimale leeftijd van eenentwintig jaar, een kerkelijke achtergrond en ervaring met het spanningsveld tussen seksuele oriëntatie/genderidentiteit en kerkelijke/religieuze achtergrond. Daarnaast werd ervaring met professionele hulpverlening als een pré beschreven.

Uit de aanmeldingen zijn in eerste instantie tien respondenten geselecteerd. In het selectieproces werd gestreefd naar een zo groot mogelijke diversiteit, waarbij gekeken werd naar leeftijd, kerkelijke denominatie, geslacht, en omgangsvorm met seksuele oriëntatie/genderidentiteit. Onder de aanmeldingen bevonden zich echter geen biseksuelen en ook geen persoon die celibatair leeft. Omdat dit als een gemis werd be-

schouwd, hebben de LCC Plus organisaties en MOVISIE via hun eigen netwerken gericht twee extra respondenten geworven.

Tijdens het afnemen van de diepte-interviews is er gebruik gemaakt van een ‘topic list’. Tijdens de interviews met de respondenten werd stil gestaan bij (1) de bewustwording van de seksuele oriëntatie of genderidentiteit, (2) de periode vóór het uit de kast komen, (3) het moment van het uit de kast komen, (4) eventuele ervaringen met hulpverlening en (5) de huidige visie op homoseksualiteit, geloof en hulpverlening. De interviews duurden doorgaans ongeveer een uur. Deze zijn verwerkt tot persoonlijke verhalen (zie Deel II). Vervolgens zijn er uit deze interviews diverse thema’s gedestilleerd die in deze publicatie aan bod komen (zie Deel III).

Homoseksualiteit: ontwikkelingen in politiek en psychiatrie

Om in het volgende hoofdstuk de hedendaagse visies van kerken op homoseksualiteit te kunnen bespreken, is het goed om eerst aandacht te besteden aan de historische ontwikkelingen die eraan vooraf gingen. Door gebrek aan bronnen zal transgenderisme in deze beschrijving niet meegenomen worden.

De visies van de overheid, de medische wetenschap en de kerk op homoseksualiteit kennen tot ver in de negentiende eeuw nog veel overeenkomsten. Elk van deze instituties beschouwt op dat moment homoseksualiteit als moreel verwerpelijk of als een ziekte.

Politiek

In 1811 wordt homoseksualiteit in Nederland gedecriminaliseerd en zijn homoseksuele contacten toegestaan. Tegelijkertijd wordt homoseksualiteit in de maatschappij nog wel als moreel verwerpelijk beschouwd. In 1911 wordt artikel 248bis ingevoerd in het Nederlandse Wetboek van Strafrecht. In dit artikel wordt de leeftijdsgrens voor homoseksueel contact verhoogd. Homoseksualiteit is strafbaar op het moment dat één van de partners in het seksueel contact jonger is dan eenentwintig jaar. De leeftijdsgrens voor heteroseksueel verkeer is dan zestien jaar.

Vlak na de Tweede Wereldoorlog wordt het WCOSC opgezet als ontmoetingsplek voor homoseksuelen.³ Vanaf 1949 gaat het WCOSC verder onder de inmiddels welbekende naam COC: Cultuur/ en Ontspannings Centrum. Het COC ontwikkelt zich tot een maatschappelijke organisatie waar de overheid rekening mee houdt en die zij om advies kan vragen. De eerste publieke demonstratie voor homorechten vindt plaats in 1969 door de Federatie Studenten Werkgroep Homoseksualiteit (FSWH) en Jeugd- en Jongeren-Centrum Ruimte. Ze protesteren tegen artikel 248bis, dat in 1971 komt te vervallen. In 1983 komt men tot de huidige formulering van artikel 1 van de Nederlandse grondwet, waarin discriminatie (van burgers door de overheid) verboden wordt. Homoseksualiteit wordt hierin nog niet expliciet genoemd. Dit gebeurt wel in de Algemene wet gelijke behandeling (AWGB), die in 1994 wordt ingevoerd en waarin artikel 1 van de Nederlandse grondwet nader wordt uitgewerkt. De AWGB verbiedt discriminatie in het maatschappelijk verkeer en in de formulering is

.....
3 'WCOSC' stond voor: Wetenschappelijk-, Cultureel-, en Ontspanningscentrum De Shakespeare Club.

ook 'hetero- of homoseksuele gerichtheid' opgenomen als één van de gronden waarop niet gediscrimineerd mag worden. De overheid gaat een steeds actievere rol spelen in het waarborgen van de rechten van LHBT'ers. In 1997 krijgen homoseksuelen het recht op geregistreerd partnerschap en in 2001 volgt de openstelling van het burgerlijk huwelijk voor paren van hetzelfde geslacht. Vandaag de dag is er veel discussie over het fenomeen gewetensbezwaarde ambtenaren, in de volksmond ook 'weigerambtenaren' genoemd. Het gaat hier dan om de vraag of ambtenaren vanwege (veelal religieus geïnspireerde) gewetensbezwaren mogen weigeren om een huwelijk te voltrekken tussen twee personen van hetzelfde geslacht. Vanaf 2007 is met het verschijnen van de nota *Gewoon homo zijn* van het Ministerie van OCW de sociale acceptatie van LHBT'ers een speerpunt voor het beleid van de overheid.

Psychiatrie

Volgens dr. G. Hekma (1987), wordt tegen het eind van de negentiende eeuw afwijkend seksueel gedrag, waaronder homoseksualiteit, in Nederland beschouwd als een zelfstandig ziektebeeld. Deze diagnose wordt in het wetenschappelijk debat vooral door medici gesteld. Homoseksualiteit wordt voor een lange tijd gezien als een ziekte die men kan genezen.

Illustratief voor deze visie zijn twee passages uit een boek uit 1952 van de orthodox christelijke dr. B. Chr. Hamer. Dit boek bevat zowel een christelijk orthodoxe visie op homoseksualiteit als behandelmethode binnen de psychiatrie. In een van de hoofdstukken met als titel 'De homoseksuele mens' ziet Hamer homoseksualiteit als iets dat verworven wordt. Hij spreekt zich afkeurend uit over de opvatting dat homoseksualiteit aangeboren is. Hij stelt zelfs dat, als ooit duidelijk zou

worden dat homoseksualiteit wel aangeboren zou kunnen zijn, de persoon in kwestie gewezen zou moeten worden op Gods bedoeling:

"Doch ook, al zou eens vast komen te staan dat er in aanleg bij die bepaalde mens een afwijking van het normale aanwezig is, dan nog kan altijd geweest worden op het feit dat hij hem of haar de bouw in zijn totaliteit, naar de door God geschapen vorm der geslachtsorganen, toch de bedoeling heeft dat die bepaalde mens een man of vrouw is."

Als homoseksuelen zich niet willen conformeren aan Gods norm spreekt Hamer hier een duidelijk oordeel over uit:

"Deze, ethische afgestompte figuren vertonen doorgaans nog andere degeneratieve kenmerken. Ook tot andere perverse handelingen zijn ze in staat, terwijl intellectstoornissen niet zelden aanwezig zijn. In deze gevallen wordt wel tot operatieve behandeling van de geslachtsklieren, de castratie, overgegaan. Soms is een gunstig gevolg hiervan te constateren, de sexuele drang verschilt, de ontremming neemt af. Recidieven, waarbij mensen weer terugvallen in hun oude neigingen, komen echter ook voor. Uiteindelijk, om met oude woorden te spreken, zit de bevrijding in de overwinning van de geest over het vlees."

Een ander voorbeeld is de visie van de rooms-katholieke psychiater G.J.M. van den Aardweg die in 1967 promoveerde met de dissertatie *Homoflie, neurose en dwangziefbeklag*. Zijn opvatting dat met diepgaande psychoanalyse genezing zou kunnen worden bewerkstelligd voor homoseksuelen deed destijds veel stof opwaaien. De psychoanalyse zou moeten bewerken dat

de in zijn ogen onvolwassen homoseksuelen – eigenlijk onvolwassen heteroseksuelen – het leven van een volwassene aan zouden kunnen. De opvattingen van Van den Aardweg hebben doorgewerkt in de opvattingen van rooms-katholieke bisschoppen als Eijk.

In 1973 wordt homoseksualiteit verwijderd uit het *Diagnostic and Statistical Manual of Mental disorders*, een handboek dat wordt uitgegeven door de American Psychiatric Association (APA). De APA ziet onvoldoende wetenschappelijke grond om vol te blijven houden dat homoseksualiteit een psychische stoornis is. Mede door maatschappelijke en wetenschappelijke ontwikkelingen is het professionele veld zich gaan aanpassen.

Vandaag de dag wijzen veel studies op neurologische aspecten van homoseksualiteit. Volgens deze studies ligt seksuele voorkeur vast in de hersenen. Er wordt niet meer gesproken over een afwijking maar vaak over een 'variant van (hetero)seksualiteit'.

Ontwikkelingen binnen kerken

Zoals in de inleiding al is aangegeven kan aan 'de' kerk geen eenduidig standpunt over homoseksualiteit worden toegeschreven. Begin vorige eeuw was dit anders. Als de verhoging van de leeftijdsgrens van homoseksueel verkeer in 1911 ingevoerd wordt, staan alle kerkgenootschappen, "katholiek of protestants, rechtzinnig of vrijzinnig, modern of orthodox, sterk afwijzend tegenover homoseksualiteit", aldus David Bos in zijn boek *De aard, de daad en het Woord* (2010).

In de tweede helft van de vorige eeuw beginnen kerken volgens Bos hun opvattingen rondom seksuele moraal verschillend vorm te geven. Het voert te ver om voor iedere kerkelijke denominatie die Nederland kent, te omschrijven welke ontwikkelingen zich hebben voorgedaan op het gebied van homoseksualiteit. Hier-

onder noemen we enkele denominaties die niet onvermeld mogen blijven, omdat zij opvallen in hun relatief vroege acceptatie van homoseksualiteit, of omdat zij de grootste zijn in Nederland. In dit hoofdstuk richten we ons op de officiële standpunten van de verschillende denominaties. Voor de inhoudelijke onderbouwing van deze standpunten verwijzen we naar hoofdstuk 3.

Rooms-katholieke Kerk

Binnen de Rooms-katholieke Kerk bestaat er een groot verschil tussen de officiële leer over homoseksualiteit zoals deze wordt voorgehouden door het Vaticaan en de praktijk van plaatselijke parochies in Nederland. In de officiële visie (onderschreven door bisschoppen als Gijssen, Simonis en Eijk) wordt de homoseksuele praktijk afgewezen en dienen homo's en lesbiennes die samenwonen te worden geweerd van de viering van de Eucharistie. De Rooms-katholieke Kerk lijkt in de houding ten opzichte van homo's door de jaren heen te verharderen: terwijl in 1975 in de *Persona Humana* werd opgeroepen tot een houding van 'bedachtzame mildheid', werd in 1986 door het Vaticaan geweld tegen homo's 'begrijpelijk' genoemd. Bovendien riep het Vaticaan in 1992 Amerikaanse bisschoppen op te protesteren tegen de nieuwe antidiscriminatiewetgeving: het weren van homo's uit bijvoorbeeld het onderwijs en als sportleider moest mogelijk blijven. Tegelijkertijd kan er geweest worden op de 8 Mei Beweging (1985-2003). Deze katholieke beweging had destijds veel kritiek op leerstellingen van de Paus en het Vaticaan en voerde een pleidooi voor de acceptatie van homoseksualiteit in de Rooms-katholieke Kerk. Ook hebben in Nederland verschillende prominente rooms-katholieken (zoals Antoine Bodar) zich uitgesproken voor meer acceptatie van homoseksualiteit. In 1980 werd bovendien het

WKHP, Werkverband van Katholieke Homofiele pastoraal Werkenden (“de hopa’s”) opgericht, dat in 1983 het rapport *Homo en pastor* publiceerde. Hieruit bleek dat de meerderheid van de ondervraagde priesters en pastoraal werkers afstand nam van de officiële leer van de kerk. In de praktijk kunnen in Nederland veel rooms-katholieke homo’s en lesbiennes in hun plaatselijke parochie de Eucharistie vieren en hun huwelijk of partnerschap laten zegenen.

Gereformeerde Kerken in Nederland/ Protestantse Kerk in Nederland

In de jaren '60 van de vorige eeuw worden ook verschillen in de visie op homoseksualiteit binnen de protestantse kerken duidelijk. In 1961 verschijnt uit de hoek van de Gereformeerde Kerken in Nederland (GKN) het boekje *De homoseksuele naaste* van S.J. Ridderbos. Hierin breken verschillende wetenschappers een lans voor een positievere houding ten opzichte van homoseksualiteit. De synode van de GKN benoemt in 1969 een commissie die zich met het onderwerp homoseksualiteit bezig zal gaan houden. Tijdens de synode van 1979 worden de kerkelijke ambten en het Avondmaal voor homo’s opengesteld, ook als ze samenwonen. Dat de praktijk weerbarstiger bleek, wordt omschreven in het boekje *Wie ben ik dat ik dit niet doen mag?*, van de hand van een zestal homoseksuele predikanten. De standpunten over homoseksualiteit worden echter wel met verve verdedigd, zowel naar andere kergenootschappen in Nederland als naar zusterkerken in het buitenland die de GKN veel te ver vinden gaan. De GKN gaan in 2004 samen met de Nederlands Hervormde Kerk (NHK) en de Evangelisch-Lutherse Kerk op in de Protestantse Kerk in Nederland (PKN). De PKN vormt nu

met 1,8 miljoen leden de grootste protestantse kerk van Nederland.

Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden

Ook de hervormden en de lutheranen hadden voor de eenwording al standpunten rond homoseksualiteit geformuleerd. De lutheranen besloten in 1972 dat homoseksualiteit geen belemmering mocht zijn voor een ambtsfunctie. In de tijd dat de PKN ontstond, aanvaardden zij homoseksualiteit nagenoeg helemaal.

Nederlandse Hervormde Kerk

De Nederlandse Hervormde Kerk begon zich in 1967 te bezinnen op het thema homoseksualiteit, maar bereikte geen overeenstemming. In 1972 besloot de synode uiteindelijk een minderheidsrapport aan te nemen waarin homoseksualiteit werd afgewezen. Wel kwam er veel aandacht voor pastorale zorg (zielzorg) aan homoseksuele gelovigen, nadat in 1978 de handreiking ‘Het pastoraat aan homofielen’ werd gepubliceerd. Op basis van een in 1989 uitgebracht rapport werd het in de NHK moeilijk om homoseksuelen nog van het Avondmaal uit te sluiten. Kerkenraden die dit wilden, moesten kunnen aantonen dat zij hiervoor gegronde redenen hadden. Binnen de NHK zijn van meet af aan grote verschillen geweest in opvattingen over homoseksualiteit. Met name binnen de Gereformeerde Bond, een conservatieve stroming binnen de Hervormde Kerk, zijn veel bezwaren tegen samenwonende homo’s en lesbiennes. Ook nu de hervormden zijn opgegaan in de PKN blijven deze verschillen bestaan. Een deel van de hervormden besloot vanwege afwijkende standpunten over homoseksualiteit niet mee te gaan in de PKN en vormden de Hersteld Hervormde Kerk. Binnen de kerkorde van de PKN zelf is het voor samenwonende

homo's en lesbiennes mogelijk een ambtsfunctie te bekleden (diaken, ouderling of predikant te zijn) en kunnen zij hun huwelijk laten zegenen. De kerkorde maakt echter wel verschil tussen het 'inzegenen' van heterohuwelijken en het 'zegenen' van andere relaties. Tussen plaatselijke gemeenten blijven grote verschillen bestaan in de mate waarin men homoseksualiteit accepteert.

Remonstrantse Broederschap

De Remonstrantse Broederschap heeft de primeur van het het zegenen van koppels van gelijk geslacht. In 1986 nemen de Remonstranten als eerste kerkelijke denominatie in Nederland het besluit dergelijke zegeningen uit te voeren. Een jaar later, in 1987, wordt dit besluit voor het eerst in praktijk gebracht. Dit is vijftien jaar voordat het burgerlijk huwelijk voor homo's en lesbiennes door de overheid wordt opengesteld.

Hoewel niet alle kerkelijke stromingen en denominaties aan het woord zijn gekomen, biedt het schema op de volgende pagina inzicht in de verschillende visies op homoseksualiteit. Hierbij worden in de eerste plaats drie stromingen onderscheiden:

- 1 progressief
- 2 gematigd progressief/ gematigd conservatief
- 3 conservatief

Vervolgens wordt per stroming aangegeven welke visie het meest gangbaar is met betrekking tot een aantal punten waarop de standpunten soms afwijken voor homoseksuele kerkleden: het hebben van een relatie, het meedoen met de viering van het Avondmaal of de Eucharistie, het vervullen van een ambtsfunctie (een leidinggevende positie hebben binnen de kerk) en het

laten (in)zegenen van een huwelijk of partnerschap.

Er wordt hier weergegeven welke kerkelijke denominaties bij welke stroming passen. Vervolgens worden de stromingen in het schema ingedeeld. Dit schema kent een aantal beperkingen. Hoewel de meeste kerkelijke denominaties wel binnen de drie stromingen zijn ingebracht, zijn ze niet allemaal vertegenwoordigd. Daarnaast dienen we op te merken dat er binnen een bepaald kerkverband grote verschillen kunnen bestaan tussen plaatselijke gemeenten. Helemaal in kerkverbanden waar de verschillende gemeenten veel vrijheid hebben in het bepalen van hun eigen beleid (zoals bijvoorbeeld de pinkstergemeenten), kan het plaatselijke verschil zeer groot zijn.

In de meeste gevallen kunnen de standpunten over homoseksualiteit overigens ook toegepast worden op transgenderisme, hoewel veel kerken hiervoor geen of veel minder expliciet beleid hebben dan voor homoseksualiteit. Bij transgenders is het dan de vraag of zij mogen kiezen voor een andere genderidentiteit dan hun biologische, en of zij vervolgens een relatie mogen hebben, ambtsfuncties mogen bekleden of hun huwelijk mogen laten (in)zegenen.

Kerken die op dit terrein als *progressief* gelden, zijn de Remonstrantse Broederschap, de Doopsgezinde Sociëteit, de Oud-katholieke Kerk van Nederland en de 'linkerflank' van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN).

Kerken die op dit terrein als *gematigd progressief* of *gematigd conservatief* gelden, zijn de Rooms-katholieke Kerk, het middendeel van de Protestantse Kerk in Nederland, de Nederlands Gereformeerde Kerken, de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt, de linkerflank en het middendeel van de Christelijke Gereformeerde Kerken, het Leger des Heils, baptistengemeenten, pinkstergemeenten en evangelische gemeenten.

	Homoseksuele relatie	Deelname Avondmaal/ Eucharistie	Ambt (ouderling, oudste, diaken, predikant, priester)	Trouwen/ huwelijk inzegenen
Progressief	Vormt geen probleem	Ja	Ja	Ja
Gematigd progressief / gematigd conservatief	Meestal afgekeurd, soms in plaatselijke gemeenten/parochies geaccepteerd	Niet als men een relatie heeft, soms in plaatselijke gemeenten/parochies wel toegestaan	Niet als men een relatie heeft; vaak voor vrouwen hoe dan ook niet of beperkt toegestaan	Nee, of in uitzonderlijke gevallen
Conservatief	Niet toegestaan	Nee, wel als men in onthouding leeft	Niet als men een relatie heeft; voor vrouwen hoe dan ook niet toegestaan	Nee

Kerken die op dit terrein als *conservatief* gelden, zijn de ‘rechterflank’ van de Protestantse Kerk in Nederland (de zgn. Gereformeerde Bond), de Gereformeerde Gemeenten, de Gereformeerde Gemeenten in Nederland, de Gereformeerde Gemeenten in Nederland (buiten verband), de Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland, de Hersteld Hervormde Kerk, de ‘rechterflank’ van de Christelijke Gereformeerde Kerken, Oosters Orthodoxe Kerken (zoals de Syrisch Orthodoxe Kerk, de Russisch Orthodoxe kerk, etc.) en de Jehova’s Getuigen.

De lijn van ontwikkeling

De acceptatie van homoseksualiteit groeit onder de Nederlandse bevolking. In vergelijking met andere Europese landen is de houding van Nederlanders als zeer acceptierend te typeren. Ook als we naar de drie

eerder genoemde invalshoeken (politiek, psychiatrie en kerken) kijken, zien we dat de zienswijze op homoseksualiteit een grote ontwikkeling heeft doorgemaakt. In de wetgeving en de gezondheidszorg is de morele veroordeling van homoseksualiteit verdwenen. Wel zijn er in de breedte van de samenleving zeker nog spanningen te vinden rondom homoseksualiteit. Verschillen tussen religieuze en seculiere opvattingen over homoseksualiteit werken ook vandaag de dag nog door in het politieke debat en gezondheidszorg. Hierbij kan gedacht worden aan de al eerder genoemde discussies over weigerambtenaren en de rechtspositie van homoseksuele docenten op conservatief-christelijke scholen. Als het om gezondheidszorg gaat kan er gewezen worden op de politieke discussie die begin 2012 ontstond rondom de vergoeding van therapie bij de christelijke

hulpverleningsorganisatie Different. De discussie werd in gang gezet door een artikel in dagblad *Trouw* waarin gesteld werd dat Different homoseksualiteit zou willen genezen. Different ontkent dit. Op hun site is hun standpunt rondom hulpverlening te vinden:

“De hulp richt zich op het hanteerbaar maken van de spanning tussen geloof en gevoel en de behandeling van psychische klachten die daarmee annex zijn. Dat betreft erkende psychische problemen als depressie, angsten, eenzaamheid en relatieproblemen. Voor alle duidelijkheid, het gaat bij Different dus niet om behandeling van de homoseksuele geaardheid of gerichtheid. Om te beginnen moet de cliënt leren die gevoelens eerlijk onder ogen te zien. Different helpt vervolgens om tot een leefbare en gezonde balans te komen tussen enerzijds de geloofsovertuiging van de cliënt en anderzijds zijn of haar homoseksuele gevoelens.”⁴

4 Zie: <http://www.totheildesvolks.nl/en/different/werkzaamheden/hulpverlening.html>, bezocht op 15-08-2012

De geschetste recente ontwikkelingen in het publieke debat laten zien dat spanningen rond homoseksualiteit en geloof niet alleen interne aangelegenheden zijn die gelovigen en kerkelijke gemeenschappen aangaan. Verschillende visies op homoseksualiteit raken ook andere kwesties zoals de vrijheid van onderwijs, soevereiniteit in eigen kring en de scheiding tussen kerk en staat. Het is goed denkbaar dat dit de spanningen van LHBT'ers met een christelijke achtergrond nog vergroot: hun seksualiteit wordt niet alleen geproblematiseerd binnen hun eigen gemeenschap, maar maakt ook onderdeel uit van ingewikkelde, maatschappijbrede debatten waartoe ze zich moeten verhouden.

3

Kerkelijk Nederland: visies

In hoofdstuk 2 is al kort stilgestaan bij de kerkelijke diversiteit in Nederland. Deze diversiteit uit zich onder andere op het terrein van de seksuele ethiek, waar verschillen in opvattingen over homoseksualiteit en transgenderisme zichtbaar worden. Godsdienstsocioloog David Bos (2010) omschrijft hoe in de jaren '50 opvattingen over seksualiteit voor protestanten een middel worden om zich te profileren ten opzichte van de Rooms-katholieke Kerk. Maar ook onderling profileren verschillende protestantse kerken zich op dit terrein. Seksuele ethiek wordt een *sjibbolet*, een kenteken voor orthodoxie of Bijbelgetrouwheid, of juist voor vrijzinnigheid en openheid naar de moderne cultuur.

Om inzicht te krijgen in de belevingswereld van christelijke LHBT'ers is het belangrijk de visies op homoseksualiteit en genderidentiteit te onderscheiden die er bestaan binnen de kerken. In veel gevallen hangen deze visies samen met de manier waarop men de Bijbel en kerkelijke traditie uitlegt en waardeert.

In dit hoofdstuk zal er eerst worden stilgestaan bij deze bronnen voor het denken over (homo)seksualiteit. Daarna zal er door middel van een categorisering van visies inzichtelijk gemaakt worden hoe kerken over homoseksualiteit en transgenderisme kunnen denken.

Visies en argumenten

In visiestatements die zijn te vinden op de website van het Vaticaan, wordt homoseksualiteit benoemd als 'abnormaal'. Het is een probleem dat ontstaat tijdens het opgroeien, en komt met name voor in steden. Homoseksuele handelingen zijn in strijd met de natuurwet. Homoseksualiteit wordt in het licht gezien van de waarde van voortplanting en christelijke zuiverheid. Als homoseksuelen nog geen gewoonte hebben gemaakt van het praktiseren van homoseksualiteit kunnen ze gebaat zijn bij therapie. homoseksuelen zijn geroepen tot de christelijke zuiverheid: een leven waarin homoseksualiteit niet gepraktiseerd wordt. Tegelijkertijd moeten homoseksuelen in alle situaties met respect en waardigheid behandeld worden.

In 2008 benoemt Paus Benedictus XVI in een toespraak de kerk expliciet als beschermer van het traditionele gezin. Hij vergelijkt de waarde hiervan met de noodzaak van het redden van het regenwoud. De mensheid moet volgens Benedictus beschermd worden tegen homoseksualiteit, die als bedreiging voor het voortbestaan van de mensheid wordt gezien.

Hoewel de Bijbel zeker autoritaire waarde heeft binnen de Rooms-katholieke Kerk, ligt de nadruk toch

meer op het pauselijk gezag. In het statement op de website van het Vaticaan worden er bijvoorbeeld geen Bijbelteksten aangehaald. Wel zijn er sporen te vinden van een Bijbelse argumentatie in de tekst. Expliciet Bijbelse argumenten tegen homoseksualiteit zijn met name te vinden in de orthodox protestantse kerken. Het is daarom ook waarschijnlijk dat LHBT'ers uit protestantse kring vaker direct te maken krijgen met Bijbelse bezwaren tegen homoseksualiteit en transgenerisme. Wat protestantse kerken en katholieke kerken overeenkomstig hebben, is hun visie op genderrollen. Deze visie is niet alleen in de kerk te vinden, maar ook in de bredere samenleving.

De onderstaande Bijbelteksten⁵ worden veelal gebruikt om homoseksualiteit en/of transgenerisme af te keuren.

“God schiep de mens als zijn evenbeeld, als evenbeeld van God schiep hij hen, mannelijk en vrouwelijk schiep hij de mensen.” (Genesis 1 vers 27)

“Toen liet God, de HEER, de mens in een diepe slaap vallen, en terwijl de mens sliep nam hij een van zijn ribben weg; hij vulde die plaats weer met vlees. Uit de rib die hij bij de mens had weggenomen, bouwde God, de HEER, een vrouw en bracht haar bij de mens. Toen riep de mens uit: ‘Eindelijk een gelijke aan mij, mijn eigen gebeente, mijn eigen vlees, een die zal heten: vrouw, een uit een man gebouwd.’ Zo komt het dat een man zich losmaakt van zijn vader en moeder en zich hecht aan zijn vrouw, met wie hij een lichaam wordt. Beiden waren ze naakt, de mens

en zijn vrouw, maar ze schaamden zich niet voor elkaar.” (Genesis 2 vers 21 t/m 24)

In de eerste hoofdstukken van het Bijbelboek Genesis wordt er gesproken over het ontstaan van de aarde. God schiep de wereld en alles wat er op de wereld leeft. God schiep daarbij ook de mens, Adam en Eva, man en vrouw. Deze twee Bijbelteksten worden vaak gebruikt om aan te tonen dat homoseksualiteit niet in de scheppingsorde past. Dit argument is de grond voor het afwijzen van homoseksualiteit in de Rooms-katholieke Kerk, maar ook binnen protestantse denominaties wordt deze tekst gebruikt om Gods oorspronkelijke bedoeling met de mens en de seksualiteit duidelijk te maken. Homoseksualiteit wordt gezien als een onderdeel van de gebrokenheid van de schepping die is ontstaan met de zondeval van de mens in het Paradijs.

Deze teksten kunnen ook gebruikt worden als argument tegen het ondergaan van een geslachtsveranderende operatie. God heeft je als man of als vrouw geschapen, en het is niet aan de mens om daar verandering in aan te brengen.

“Wie met een man het bed deelt als met een vrouw, begaat een gruweldaad. Beiden moeten ter dood gebracht worden en hebben hun dood aan zichzelf te wijten.” (Leviticus 20 vers 13)

Deze oudtestamentische tekst uit het Bijbelboek Leviticus spreekt direct over geslachtsgemeenschap tussen twee mannen. In Nederland is uiteraard de doodstraf afgeschaft en maakt geen kerk zich hard voor een dergelijke straf op homoseksualiteit. Wat dat betreft bestaat er (gelukkig) veel afstand tussen de tekst uit Leviticus en de hedendaagse Nederlandse samenleving. De

5 Alle Bijbelcitaten zijn afkomstig uit de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV) van 2004.

tekst maakt echter wel onderdeel uit van het kerkelijke morele oordeel over homoseksualiteit.

“Daarom heeft God ze in hun lage begeerte uitgeleverd aan zedeloosheid, waarmee ze hun lichaam onteren. Ze hebben de waarheid over God ingewisseld voor de leugen; ze vereren en aanbidden het geschapene in plaats van de schepper, die moet worden geprezen tot in eeuwigheid, Amen. Daarom heeft God hen uitgeleverd aan ontterende verlangens. De vrouwen hebben de natuurlijke omgang verruild voor de tegennatuurlijke en ook de mannen hebben de natuurlijke omgang met vrouwen losgelaten en zijn in hartstocht voor elkaar ontbrand. Mannen plegen ontucht met mannen, zo worden ze ervoor gestraft dat ze van God zijn afgedwaald. Omdat ze het beneden hun waardigheid achtten God te erkennen, heeft God hen overgeleverd aan hun eigen onbetrouwbaarheid en doen ze wat verwerpelijk is. Ze zijn door en door afgunstig, moordzuchtig en twistziek, doortrapt en kwaadaardig. Ze roddelen en spreken kwaad, haten God, zijn hoogmoedig, trots en verwaand. Ze zijn vindigrijk in het kwaad, tonen geen respect voor hun ouders, zijn kortzichtig en trouweloos, zonder liefde en onbarmhartig. En hoewel ze het vonnis van God kennen en weten dat mensen die dergelijke dingen doen de dood verdienen, doen ze dit alles toch. Sterker nog, ze juichen het zelfs toe dat anderen het ook doen.” (Romeinen 1 vers 24 t/m 32)

Deze tekst uit de nieuwtestamentische brief van de apostel Paulus aan de Romeinen spreekt een duidelijk oordeel uit over seksualiteit tussen twee mannen of twee vrouwen. Onder theologen is er discussie over de vraag of deze tekst gebruikt kan worden om homoseksualiteit zoals we dat nu kennen, te veroordelen.

Hoewel Paulus in zijn tijd waarschijnlijk een negatief moreel oordeel had over homoseksualiteit, wordt de tekst door sommigen ook gezien als aanloop naar zijn daadwerkelijke boodschap in het tweede hoofdstuk van Romeinen waar hij het volgende zegt:

“Natuurlijk, u veroordeelt dit alles. Maar u bent evenmin te verontschuldigen. Het oordeel dat u over anderen velt, velt u over uzelf, want de dingen die u veroordeelt doet u zelf ook.” (Romeinen 2 vers 1)

Teksten die naar homoseksualiteit verwijzen in het kader van een liefdevolle relatie tussen twee mensen komen niet voor in de Bijbel. Dit is voor voorstanders van homoseksualiteit vaak ook reden om te zeggen dat de genoemde Bijbelteksten niet overtuigend genoeg zijn om homoseksualiteit te veroordelen. Volgens hen gaan de teksten niet over homoseksualiteit, maar bijvoorbeeld over tempelprostitutie en de vrije seksuele moraal van andere culturen. Paulus gaf advies aan beginnende christelijke gemeenten over het vormgeven van een christelijke identiteit. Hierbij dienden ze zich te onderscheiden van de omringende, vaak hellenistische (Griekse) cultuur.

Naast Bijbelteksten die homoseksualiteit zouden veroordelen, zijn er ook Bijbelteksten die door voorstanders van homoseksualiteit worden aangehaald. Met deze teksten willen ze aantonen dat homoseksualiteit juist wel te verantwoorden is vanuit een christelijk perspectief. Hierbij kan gedacht worden aan het oudtestamentische verhaal van David en Jonathan, die een innige vriendschap delen.

“Jonatan, die bij dit gesprek aanwezig was, voelde zich meteen sterk tot David aangetrokken en vatte een innige vriendschap voor hem op. Saul nam David die dag bij zich

en liet hem niet meer teruggaan naar zijn ouderlijk huis. En Jonatan, die David zo lief had als zijn eigen leven, sloot een vriendschap met hem.” (1 Samuel 18 vers 1 t/m 3)

Vaak wordt er gespeculeerd over de aard van de vriendschap tussen David en Jonatan. Kijk bijvoorbeeld naar het verdriet van David wanneer Jonatan op het slagveld gesneuveld is.

“Het verdriet verstikt me, Jonatan, je was mijn broeder, en mijn beste vriend. Jouw liefde was mij dierbaar, meer dan die van vrouwen.” (2 Samuel 1 vers 26)

De verklaring van trouw van Ruth aan Naomi wordt vaak gezien als symbool voor de lesbische liefde. Opvallend is dat deze woorden vaak gebruikt worden in kerkelijke huwelijksbevestigingen tussen twee mensen van verschillend geslacht.

“Waar u gaat zal ik gaan, waar u slaapt zal ik slapen, uw volk is mijn volk en uw God is mijn God. Waar u sterft, daar zal ik ook sterven, en daar zal ik begraven worden. De Heer is mijn getuige: alleen de dood zal mij van u scheiden.” (Ruth 1 vers 16b t/m 17)

Meer behoudende kerken zien geen aanleiding om aan te nemen dat David en Jonathan of Ruth en Naomi meer dan een innige vriendschap deelden.

Ten slotte wijzen voorstanders van homoseksuele relaties en/of transgenderisme nog op een tekst uit Paulus' brief aan de gemeente in Galaten, waar de eenheid van de gemeente benadrukt wordt.

“U allen die door de doop één met Christus bent geworden, hebt u met Christus omkleed. Er zijn geen

Joden of Grieken meer, slaven of vrijen, mannen of vrouwen – u bent allen één in Christus Jezus.” (Galaten 3 vers 27 t/m 28)

Door sommigen wordt de vraag gesteld of tegenstellingen zoals die tussen homoseksuelen en heteroseksuelen, en transgenders en mensen die tevreden zijn met hun biologische geslacht, ook meegenomen moeten worden in dit rijtje. Vaak wordt de komst van Christus ook aangehaald om aan te tonen dat God zich met de mensheid verzoend heeft. Homoseksualiteit wordt dan niet meer als een probleem ervaren. Machtsrelaties vallen weg, waardoor ook de scheve verhouding tussen homo's en hetero's weg zou vallen.

Vier visies

In zijn boek *Hij heeft een vriend. Homorelaties in de christelijke gemeente* heeft de christelijke gereformeerde predikant Bert Loonstra⁶ vier verschillende christelijke visies op homoseksualiteit omschreven. Omdat Loonstra in zijn boek pleitte voor het accepteren van homoseksuele relaties ('in liefde en trouw') deed zijn boek veel stof opwaaien. Hij besloot uiteindelijk zijn boek uit de handel te nemen. Zijn omschrijving van de vier verschillende standpunten is echter zeer duidelijk en deze worden om die reden alsnog hier vermeld.

In de eerste visie wordt homoseksualiteit gezien als een psychische stoornis als gevolg van een trauma. Hieraan kan men dan ook behandeld worden.

⁶ Bert Loonstra, *Hij heeft een vriend: homorelaties in de christelijke gemeente*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2005.

De tweede visie kan worden omschreven als: ‘Je mag het wel zijn maar je mag het niet doen’. Vaak maakt men dan een onderscheid tussen ‘homofiel’ en ‘homoseksueel’: een homofiel is iemand die wel homoseksuele neigingen heeft, maar hier bewust niet naar handelt; een homoseksueel is vervolgens iemand die wel vorm geeft aan de seksuele oriëntatie, door een seksuele relatie aan te gaan. In deze visie is homo-zijn geen zonde, maar het ‘praktiseren’ wel. Voor christelijke LHB’ers is het vaak lastig te bepalen waar grens tussen ‘zijn’ en ‘doen’ ligt.

Een derde visie beschouwt niet alleen het ‘praktiseren’ als zondig, maar ook het hebben van homoseksuele gevoelens. Homoseksueel zijn wordt dan beschouwd als een variant van zondaar zijn. Het probleem van deze

visie is dat deze LHBT’ers in het nauw drijft: kunnen mensen wel controle uitoefenen over hun gevoelens? En als gevoelens op zichzelf al zondig zijn, hoe moeten LHBT’ers daar dan tegen “strijden”?

Ten slotte is er een vierde visie die ruimte ziet voor homoseksuele relaties binnen de veronderstelde grenzen van het evangelie. De argumentatie rondom deze visie varieert. Sommigen beschouwen homoseksualiteit als onderdeel van de schepping. Anderen zien homoseksualiteit niet als een gelijkwaardige variant van de heteroseksuele scheppingsorde maar accepteren toch relaties.

In hoofdstuk 10 zal er dieper ingegaan worden op de beelden van homoseksualiteit die met deze verschillende visies verband houden.

Verhalen

Ada (52) lesbienne

Als Ada opgroeit, wordt homoseksualiteit niet veel besproken binnen haar gezin. Dit gebeurt wel in de Oud Gereformeerde Gemeente, de kerk die ze met het gezin bezoekt. Daar wordt Ada een duidelijk visie op homoseksualiteit voorgehouden.

“Het was echt een gruwel, het kon niet, het mocht echt niet van God. Dat was echt duidelijk.”

Ada beschrijft haar kerkelijke denominatie als ‘best aardig zwaar’. Ze bezoekt twee keer per zondag haar kerkelijke gemeente, waar ze een rok en een hoed moet dragen. Ada krijgt in haar jeugd het beeld mee van een God die er altijd is en die je helpt. In haar verdere verhaal zullen deze twee aspecten van het geloof een rol blijven spelen: een duidelijk beeld van Gods wil met betrekking tot homoseksualiteit, maar tegelijk ook een nabije God die je helpt.

Terugkijkend op haar jeugd ziet Ada dat haar homoseksuele oriëntatie al uiting krijgt in verliefdheden, maar ze is zich nog niet van bewust van haar lesbisch zijn. Als Ada zevenentwintig is gaat ze mee met een groepsreis naar Israël, waar ze sterke gevoelens krijgt voor Jeannet. Ada en Jeannet krijgen daar goed contact

en blijven dat houden in Nederland. Na een tijdje wordt Ada zich bewust van haar verliefdheidsgevoelens voor Jeannet.

“Maar dat mag niet... Ik heb er toen een heel raar construct van gemaakt. Zo van, als ik het dan maar niet zei, dan was het er niet.”

Ondanks het niet uitspreken van haar gevoelens blijft Ada het contact met Jeannet voortzetten. Na anderhalf jaar gaan ze samenwonen, voor de buitenwereld als twee gewone vriendinnen. Twaalf jaar leven ze samen, slapen ze samen en gaan ze zondags samen naar de Hervormde Kerk, zonder dat iemand weet dat ze een relatie hebben. Ook spreken ze samen haast nooit over homoseksualiteit of de aard van hun relatie. De keren dat Jeannet het onderwerp aankaart, geeft Ada aan dat ze het er niet over wil hebben. Dit zou betekenen dat ze moet erkennen dat ze een lesbische relatie heeft, en dat mag in Ada's beleving niet van God. Als Jeannets ouders zijn overleden komt haar zusje bij Ada en Jeannet in huis wonen. Ada beschrijft het opnemen van het zusje in huis, dat als praktisch gevolg heeft dat zij ook in huis minder ruimte hebben om

hun relatie vorm te geven, als een compensatie voor haar relatie met Jeannet, die volgens haar wordt afgekeurd door God.

Wanneer Jeannet als maatschappelijk werker een hulpvraag krijgt van iemand die uit de kast wil komen bij haar christelijke familie, is dit in 1999 aanleiding voor Ada en Jeannet om ook zelf uit de kast te komen. Samen zoeken ze eerst een andere kerk en Ada moet op zoek naar een andere baan, want ze werkt als juf op een reformatorische school. Ze denkt dat als ze uit de kast zal komen, ze ontslagen zal worden. Ze solliciteert veel, maar omdat ze niet eerlijk kan zijn over de reden van vertrek bij haar oude school lukt het haar niet om een nieuwe baan te vinden. Ada en Jeannet ervaren dit als een erg moeilijke tijd.

“Het ging echt heel slecht toen, want we zeiden het nog steeds tegen niemand. Dus we deelden het met echt helemaal niemand. En we zaten wel met van alles.”

In deze periode zoeken Ada en Jeannet hulp bij een lokaal kenniscentrum voor homo-emancipatie, tevens een hulpverleningsorganisatie. Ada en Jeannet vertellen daar voor het eerst hun verhaal aan een hulpverleenster.

“En die gesprekken, die hebben ons weer een beetje, dat we nog, dat we nog een beetje konden functioneren. – Weet je, dat was de enige plek waar we... een middag weer onszelf kunnen zijn.”

De realisatie dat je mag zijn zoals je bent, is voor Ada een belangrijk thema in de hulpverlening.

“Want ik mocht er niet zijn en het was niet goed zoals ik was.”

Daarnaast is het voor zowel Ada als Jeannet een plaats om eindelijk hun verhaal kwijt te kunnen na al die jaren van stilte.

Ada ervaart in die tijd ook acceptatie door God. In de periode voordat ze uit de kast komt, is God zowel een medestander als een tegenstander. Iemand die er altijd is en je wil helpen, maar ook iemand die homoseksualiteit veroordeelt. Vanaf het moment van de hulpverlening wordt God met name een medestander.

“Ik mag er zijn zoals ik ben en God ziet mij ook zoals ik ben.”

De dominee van de Samen Op Weg gemeente (voorloper van de Protestantse Kerk in Nederland), de nieuwe kerkgemeenschap van Ada en Jeannet, draagt ook bij aan dat proces. Ze komt bij Ada en Jeannet op bezoek. Ada hecht hier veel waarde aan.

Ada en Jeannet komen eerst uit de kast bij Ada's ouders, die reageren met de boodschap dat ze hun dochter blijft. Een week daarna vertelt Ada aan haar broers dat ze lesbisch is tijdens een diner bij haar ouders. Haar broers reageren met de boodschap dat het van God niet mag, wat voor Ada erg moeilijk is, omdat ze naar eigen zeggen in die periode helemaal niet sterk in haar schoenen staat. De acceptatie die ze van God ervaart met betrekking tot haar lesbisch zijn, is dan nog pril en nieuw.

“Ik had nog maar zo'n klein stukje dat het van God wel mocht.”

Ada verbreekt een tijdje het contact met haar broers omdat het gesprek vaak uitloopt op een discussie. Haar broers doen tijdens deze discussies pogingen

haar te overtuigen dat haar keuze voor een lesbische relatie niet goed is. Bij een psycholoog leert Ada hoe ze zich tot haar familie wil verhouden. Ada beschrijft dat ze vooral bij zichzelf te rade gaat en zich afvraagt wat ze met haar broers wil delen. Omdat Ada en haar broers zo ver uit elkaar liggen qua gedachtegoed wil Ada haar hart niet met haar broers delen. Toch wil ze wel contact blijven houden omdat ze haar familie zijn.

“En daar ben ik nog steeds blij om, dat ik het niet verbroken heb. Want, ik denk dat ik daar ook last van gehad zou hebben.”

Ada en Jeannet hebben voor hun coming out een nieuw kerkelijk onderkomen gevonden in een Samen Op Weg gemeente (nu PKN). In 2004 trouwen Ada en Jeannet in hun huidige kerkelijke gemeente. Een zeer waardevol en ontroerend moment voor Ada.

“Zo van daar staan ook van, God vindt het goed, kijk maar weet je wel.”

In contrast met een eenzame periode van twaalf jaar hebben Ada en Jeannet nu veel vriendinnen. Ze zijn samen een jaar diaken geweest in de kerk en hebben het erg goed met elkaar. Ada heeft net een opleiding speltherapie afgesloten en wil een eigen praktijk beginnen. Het inzicht ‘je mag zijn zoals je bent’, beschrijft ze ook als haar basishouding als therapeut.

Stefan (24) homoseksueel

Stefan groeit op in Den Helder in een gezin met twee ouders, twee zusjes en een broertje. Samen met zijn familie gaat hij daar naar een Vrij Evangelische gemeente. Stefan brengt veel tijd door in de kerk. Hij is zangleider en heeft verschillende coördinerende taken. Stefan leeft in die tijd, naar eigen zeggen, de Bijbel na. Hij komt er rond zijn twaalfde achter dat hij homoseksueel is, maar spreekt zich ondertussen kritisch uit over het onderwerp.

“Heel hard naar je omgeving roepen van, nee hoor, dat kan niet. En eeh, naja, en, en ondertussen thuis, dan kon ik wel janken af en toe, van jemig, ik kan mezelf niet zijn.”

Stefan neemt het besluit om niet toe te geven aan zijn gevoelens. Dit is voor hem vol te houden omdat hij actief is in de kerk en omdat hij op zijn achttiende een vriendinnetje krijgt. Stefan beschrijft deze relatie als een veilige situatie. Seksualiteit krijgt buiten ‘een zoentje hier en een zoentje daar’ geen ruimte in het contact met zijn vriendin. De kerk die hij bezoekt geeft immers ook geen ruimte voor *heteroseksualiteit* buiten het huwelijk, verteld Stefan. Zijn homoseksuele gevoelens verdwijnen wat naar de achtergrond in deze periode.

Dit omdat hij tijdens deze relatie nooit geconfronteerd wordt met het seksuele aspect.

Als de verkering met het vriendinnetje uitgaat, komen de gevoelens van homoseksualiteit terug. Tijdens deze periode beschouwt Stefan homoseksualiteit op Bijbelse gronden als zonde.

“Toen vond ik het gewoon heel moeilijk. Want toen dacht ik, ja, ik kan dit gewoon niet, dat mag niet volgens de Bijbel.”

Ondanks deze visie begint Stefan wel informatie te zoeken op internetfora. Stefan krijgt contact met een homoseksuele jongen, waarmee hij bevriend raakt. Met deze jongen heeft Stefan gesprekken over uit de kast komen. Hij gaat regelmatig naar deze vriend toe, waardoor mensen in zijn nabije omgeving vragen beginnen te stellen. Dit zorgt voor gevoelens van paniek bij Stefan, maar hij blijft hem wel bezoeken, omdat hij de weekenden daar als erg fijn ervaart.

In oktober 2010 wordt de druk Stefan te veel en besluit hij uit de kast te komen. Hij schrijft een brief naar zijn ouders, levert de brief bij zijn vader af, en gaat naar zijn goede vriend toe. Zijn ouders sturen Stefan na het

lezen van de brief een sms, waarin ze hun liefde naar hem uitspreken. De volgende dag gaat hij bij ze langs voor een gesprek. Stefan kijkt hier niet positief op terug en beschrijft het als 'een soort kruisverhoor'. Na dat gesprek stapt Stefan in de auto. In deze periode heeft Stefan een gedeeltelijke verlamming aan zijn rechter been. Stefan staat op het punt om zich met de auto de duinen in te rijden, een poging tot zelfmoord.

"Op het moment dat ik dat wilde doen, denk ik dat God ingreep."

Stefans rechterbeen doet opeens veel pijn waardoor hij geen gas kan geven. Als de auto in de berm is uitgereden, belt Stefan naar vrienden uit de kerk. Er wordt niet opgenomen. Stefan maakt dan een deal met God. Hij stuurt een sms naar zijn vrienden. Als er pas na een kwartier gereageerd wordt, zal dat een teken van God zijn. Dan zal Stefan mogen blijven zoals hij was. Na zestien minuten komt er reactie van zijn vrienden, wat Stefan als een geruststelling ervaart. Tijdens dat telefoongesprek spreekt Stefan met zijn vrienden, die tevens kerkleiders zijn, af dat ze het nieuws even laten bezinken. Drie weken later komt een van die personen naar Stefan toe. Samen zoeken ze hulpverlening.

Stefan heeft in die tijd al gesprekken met een reguliere psycholoog vanwege zijn gezondheid. Uit een test van die psycholoog was al gebleken dat bij Stefan eventueel homoseksuele gevoelens zouden spelen, waar Stefan ook met haar over spreekt. Stefan ervaart dit als fijne gesprekken, maar hij wil ook graag praten met een christelijke psycholoog.

"Om te kijken hoe die daar dan tegen aankijkt, en dan wil ik die twee verhalen, nou ik wil gewoon niet oogkleppen op hebben."

Stefan ervaart de gesprekken met de christelijke psycholoog als fijn, omdat het geloof een plek in de gesprekken krijgt.

"Er was geen veroordeling, tot op een zeker vlak, dat je soms denkt van nou, nu begin ik een beetje te voelen van nou, ik moet toch anders zijn weet je wel."

Hoewel de therapie goed bevalt, zegt de christelijke psycholoog dat zijn homoseksuele gevoelens nooit weg zullen gaan en stuurt zij aan op een leven in onthouding. Dat is voor Stefan uiteindelijk een reden om toch te stoppen met de therapie. In deze tijd leert Stefan zijn huidige partner kennen. De psycholoog reageert teleurgesteld op Stefans keuze om met de hulpverlening te stoppen en vertelt hem dat hij altijd terug mag komen als hij dat zou willen.

"Ik wil gewoon mezelf zijn."

Een half jaar nadat Stefan uit de kast komt voor zijn ouders, komt hij uit de kast voor de rest van zijn omgeving. Hij zoekt contact met CHJC, een zelforganisatie van en voor homo's, lesbiennes en biseksuelen met een christelijke achtergrond. Stefan vertelt dat hij zijn leven opnieuw moest gaan inrichten. Zo moest hij sommige taken in de kerk neerleggen. Zijn kerk had bijvoorbeeld moeite met het feit dat Stefan als praktiserend homoseksueel met de dansgroep op het podium

zou dansen. Stefan mocht zijn taak als choreograaf wel behouden, maar daar paste hij voor.

“Ja, of het is mij helemaal, of mij helemaal niet.”

“Want mijn leven was heel erg gefocust op de kerk, en nu werd ik daar eigenlijk, niet buiten geplaatst, maar ik plaatste mezelf er eigenlijk een beetje buiten.”

Daar waar Stefan eerst letterlijk de Bijbel navolgt, is hij daar nu iets anders tegen aan gaan kijken. De teksten over homoseksualiteit plaatst hij in de sociaal-historische context waarin het Oude Testament werd

geschreven. Deze teksten staan in hetzelfde rijtje als teksten over kledingvoorschriften en voedingsregels, zegt Stefan, en die voorschriften worden ook niet meer nagevolgd. Stefan ziet in de Bijbel geen teksten die spreken over duurzame relaties tussen homoseksuelen. Stefan gelooft dat ieder mens zondig is, maar ook dat God door Christus naar je kijkt en de zonde niet meer ziet.

Op dit moment woont Stefan samen met zijn vriend en is hij op zoek naar een nieuwe kerk in Amsterdam. Het contact met zijn ouders is, ondanks het meningsverschil, goed.

Coen (38) homoseksueel

"Ik moet je eerlijk zeggen dat ik eigenlijk nooit anders heb geweten."

Het besef dat hij homoseksueel is valt Coen zwaar. Samen met de rest van het gezin gaat Coen naar de Jehova's getuigen. Minstens een keer per week wordt er in een preek aangehaald dat homoseksueel zijn zo ongeveer het ergste is wat een mens kan overkomen. De grootste angst voor Coen is wat de consequenties van homoseksualiteit zijn. Als hij zich niet aanpast aan de geloofsnormen, zal hij na het leven op aarde verloren gaan.

Coen spreekt met niemand over zijn seksuele oriëntatie, en benoemt zijn tijd bij de Jehova's getuigen als een van de meest eenzame periodes uit zijn leven. Het dieptepunt voor Coen is zijn zelfmoordpoging.

"Ik heb altijd geleerd van, wie ik ben dat wordt toch nooit geaccepteerd en het ergste wat erop staat is de dood. Dus toen dacht ik nou ja, dan kan ik het net zo goed zelf gaan doen. Dan ben ik er vanaf, dan is dat einde toch bereikt, en dan is iedereen in mijn omgeving van mij af, dus dan kunnen die ook weer verder."

Coen vertelt aan zijn omgeving dat hij op vakantie gaat, maar niemand weet dat hij van plan is om zichzelf daar van het leven te beroven. Een oud-collega en vriend van Coen pikt de signalen op en verhindert daarmee zijn poging. Deze vriend helpt Coen zich te realiseren dat de wereld veel groter is dan dat Coen zelf denkt.

Coen komt na dit gesprek uit de kast bij zijn ouders, broer en zussen. Zijn moeder reageert met de woorden dat hij dood is, omdat hij kiest voor de dood. Coen vertelt dat hij, omdat hij deze reactie al verwachtte, zich emotioneel afschermt. Coen bespreekt zijn homoseksueel zijn ook met de mensen uit de gemeenschap, die hem aanraden zijn gevoelens te onderdrukken. Hij gaat zelfs zo ver dat hij naar het hoofdkantoor van de Jehova's getuigen in New York vliegt, om het onderwerp bespreekbaar te maken.

Als Coen zijn homoseksualiteit zou praktiseren zou hij de kerkgemeenschap uit moeten, en deze gemeenschap was zijn hele sociale netwerk. Althans, dat dacht hij destijds. Om maar binnen de bekende sociale context te blijven, probeert Coen van zijn gevoelens af te komen en ze te onderdrukken. Hij wordt hier erg ongelukkig van. In die tijd krijgt Coen via de huisarts een doorverwijzing voor een psycholoog. Vanuit de Jehova's getui-

gen wordt er gewaarschuwd tegen alles wat buiten de gemeenschap valt, ook voor reguliere hulpverlening.

"Ik kom uit een heel aparte wereld, die heel erg beveiligd is, die heel klein is; waarin de informatie die van belang is alleen maar intern wordt gedeeld via eigen publicaties en gedachtegoed; waarbij je die wereld van buiten wel kent. Want je gaat gewoon naar school, je krijgt je opleiding, je kijkt tv, je leest de krant. Alleen die dringt nooit door, er zit altijd een barrière tussen, dat is een wereldse invloed dus."

Coens psycholoog stelt hem veel vragen, waardoor hij zelf over dingen moet gaan nadenken. Iets wat in zekere zin nieuw voor hem is.

"Ik ben niet iemand die dat nooit heeft gedaan, maar je groeit wel op in een gemeenschap waar je over veel dingen niet hoeft na te denken. Alles is voorgedraaid."

Coen is in deze periode bang om de Jehova's getuigen te verlaten, omdat hij dan zijn hele sociale netwerk zal verliezen. De eyeopener voor Coen is een uitspraak van zijn psycholoog.

"Hij zegt, je hebt de afgelopen dertig jaar eigenlijk in eenzaamheid doorgebracht. Hoe erg kan het nog worden? Dat ik dacht van ja, wat is nou erger?"

Coen is nog uitgenodigd om bij de dienst te zijn waar hij officieel uit de gemeenschap gezet zal worden, maar daar heeft hij geen behoefte aan. Coen vertelt dat het verbreken van contact vanuit de gemeenschap een middel is om mensen zo snel mogelijk terug te krijgen. Zijn collega's helpen hem gelijk het gat op te vullen wat ontstaat. Ze helpen hem om 'met beide benen in de we-

reld terecht te komen', en helpen hem 'te realiseren dat er in de wereld nog veel te doen en te halen valt'. Coen ervaart het vertrek uit de gemeenschap als het beste wat hem is overkomen. Als een kans om een tweede leven te beginnen.

"Je wordt wedergeboren."

Coen beschrijft deze tijd echter ook als moeilijk en hij heeft in het begin ook wel met eenzaamheid te maken gehad.

"Waarbij ik dacht, ik kan nu ook gewoon door de zure appel heen bijten, gewoon even accepteren dat het nu is zoals het is. Ik ben gewoon even alleen, je bent eenzaam, op bepaalde momenten. Alleen moet je daar even door heen, om de nieuwe wereld ook te kunnen opbouwen."

Coen heeft geen contact meer met zijn familie, met uitzondering van zijn oudste zus en twee nichtjes die de gemeenschap ook hebben verlaten, en familie van zijn vaders kant, die nooit in de gemeenschap hebben gezeten. Coen vertelt dat je zelf nieuwe familiebanden kunt creëren, wat hij ook doet met vrienden die voor hem klaar stonden, nadat hij de gemeenschap verliet. Zij waren getuigen op zijn huwelijk vorig jaar. Hij woont nu samen in Middelburg. Hij werkt als vrijwilliger bij het COC en geeft voorlichting over homoseksualiteit op scholen.

"Als iemand dat me tien, twaalf jaar geleden had verteld, dat ik nu zo zou leven, dat had ik waarschijnlijk gewoon gezegd: het zal wel, dat had ik nooit geloofd."

Nathalie (22) lesbienne

Nathalie groeit op in een Syrisch Aramese gemeenschap. Ze wordt geboren met een open ruggetje. Daarom maakt ze gebruik van een rolstoel. Samen met haar ouders en haar vier zussen gaat ze naar de Syrisch-Orthodoxe Kerk. Nathalie zingt in die tijd in het koor van de kerk en doet mee met jongerenactiviteiten.

Nathalie is twaalf jaar oud als ze erachter komt dat ze op vrouwen valt. In de gemeenschap wordt niet over homoseksualiteit gesproken, maar Nathalie weet dat de reacties niet positief zullen zijn als ze uit de kast komt. Er zijn in die tijd geen zichtbare homoseksuelen in de gemeenschap en in de kerk wordt aangehaald dat God Adam en Eva als man en vrouw voor elkaar heeft geschapen. Nathalie denkt dat ze uitgesloten zal worden of bedreigd als ze uit de kast komt.

“Van mijn twaalfde tot aan mijn negentiende heb ik gezegd dat ik niet uit de kast zou komen. Dat ik het voor me zou houden en dat ik de rest van mijn leven vrijgezel zou blijven.”

Op haar school spreekt Nathalie vanaf haar dertiende wel over haar lesbisch zijn. De meeste mensen op haar school reageren goed, hoewel ze ook wel eens gepest

wordt om haar uiterlijk en seksuele oriëntatie. Volgens Nathalie komt dit doordat deze leerlingen niet weten hoe ze zich een houding moeten geven tegenover haar.

De eerste vier jaar nadat ze zich realiseert dat ze lesbisch is, ervaart Nathalie angst om naar de hel te gaan. Dit is de boodschap die Nathalie hoort in haar kerkelijke gemeenschap. Mensen die niet volgens de wil van God leven gaan naar de hel. Vanaf haar zestiende begint ze aan een langzaam proces van zelfacceptatie. Nathalie krijgt in die tijd nieuwe inzichten met betrekking tot homoseksualiteit.

“Waarom kan God niet van mij houden, terwijl ik wel van hem houdt?”

Als Nathalie achttien is, opent een aangetrouwde nicht haar mailbox. Uit één van de mails blijkt dat Nathalie lesbisch is. Haar nicht vat dit niet goed op. Nathalie verbreekt daarom het contact met haar. Nathalie vertelt in die periode aan een vriendin van haar zus dat ze lesbisch is. Nathalie denkt dat deze vriendin het wel goed op zal nemen, maar dit is niet het geval. De vriendin wil het aan Nathalie's oudste zus vertellen, wat Nathalie zelf niet wil. Nathalie vertelt het uiteindelijk toch zelf aan haar

zus, omdat ze niet wil dat haar zus van iemand anders hoort dat ze lesbisch is. Nathalie krijgt van haar zus een bijbel en wordt door haar in de gaten gehouden. Ze mag niet meer naar het winkelcentrum, waar een meisje werkt waar Nathalie verliefd op is. Nathalie vertelt dat ze in die tijd niet sterk in haar schoenen staat en niet tegen de autoriteit van haar zus in durft te gaan.

“En toen heb ik ook de hele boel maar bij elkaar gelogen, toen heb ik haar verteld dat ik me meer zou richten op mannen. En dat ik zou proberen om die gevoelens uit mijn hoofd te halen.”

Als Nathalie op haar negentiende op vakantie een lesbisch stel met hun zoontje tegen komt, begint ze zich af te vragen of ze wel echt voor de rest van haar leven alleen wil blijven. Via de maatschappelijk werkster van haar school komt Nathalie in contact met een maatschappelijk werkster van het lokale COC. Nathalie bouwt via mail al snel een band met haar op. Tijdens hun eerste ontmoeting krijgt Nathalie een boekje van haar met verhalen van islamitische jongeren die uit de kast zijn gekomen. Nathalie's motivatie om uit de kast te komen wordt daardoor groter.

“Ik had zoiets van, als zij dat kunnen, dan kan ik het ook.”

Op haar twintigste besluit Nathalie met de maatschappelijk werkster dat ze eerst uit huis zal gaan, om daarna uit de kast te komen. Nathalie's drang om uit huis te gaan wordt alleen maar groter in die periode.

“...dat ik me uiteindelijk ook steeds rotter ging voelen. Ik belandde in een depressie, waarvan ik zelf nog niet in de gaten had dat ik überhaupt in die depressie was beland.”

Ze heeft twee jaar lang contact met de maatschappelijk werkster, die haar helpt om toe te leven naar haar coming out.

“Ze leerde mij gewoon om te kijken naar de toekomst. Om mij te verheugen in de toekomst.”

Vanaf het moment dat Nathalie uit huis gaat, stopt ze met het bezoeken van de Syrisch-Orthodoxe Kerk. Haar ouders zijn hier teleurgesteld over. Nathalie vertelt dat ze te druk is met school om naar de kerk te gaan.

Twee jaar nadat ze uit huis gaat, in oktober 2011, komt Nathalie uit de kast. Ze gaat op bezoek bij haar ouders, samen met de maatschappelijk werkster van het COC. Nathalie is bang dat haar familie haar misschien zal bedreigen of geweld zal gebruiken als ze uit de kast zou komen. Nathalie waarschuwt de politie en vraagt of ze meteen willen komen als ze belt. Van geweld en bedreiging is gelukkig geen sprake. Nathalie geeft aan dat dit te maken heeft met haar leeftijd, en het feit dat ze op zichzelf woont.

De ouders van Nathalie weten niet goed hoe ze moeten reageren. Ze blijken via haar zussen al op de hoogte te zijn. Nathalie's moeder reageert met de vraag of ze nu een man zal worden. Het contact ligt even stil. Een maand later neemt Nathalie telefonisch contact op met haar moeder. Haar moeder vertelt Nathalie dat zij en haar vader erg verdrietig zijn. Nathalie hangt al snel op. In december van 2011 ziet Nathalie haar moeder, die haar vertelt dat haar coming out prima is, zolang ze het voor zich zal houden en zonder partner als lesbienne zal leven in haar eigen huis. Als Nathalie een partner zou krijgen, is die niet welkom bij haar ouders thuis. Na een tijd stilte komt er weer contact met haar moeder, nadat haar zus aan Nathalie heeft verteld dat haar

ouders open willen staan om Nathalie te accepteren. Tijdens de ontmoeting vertelt Nathalie's moeder dat ze op het nieuws heeft gezien dat homoseksuele stellen ongelukkig worden omdat ze geen kinderen kunnen krijgen. Ze vraagt Nathalie of ze homoseksualiteit beschouwt als een zonde. Dit leidt tot een discussie, waarna Nathalie snel weer vertrekt. Nathalie ervaart het ontbreken van acceptatie als een teleurstelling.

"Ik was echt woedend zeg, maar ik heb wel zo iets van, ik laat me nou niet meer verdrietig maken of wat dan ook. Ik heb wel echt gewoon geleerd om verder te gaan."

Met één van haar zussen heeft Nathalie op het moment contact, zij wil er voor open staan om het te accepteren. Bij haar ouders gaat dat nog steeds lastig. Nathalie heeft besloten om weer een tijd geen contact te zoeken met haar familie.

Op dit moment is Nathalie lid van het bestuur van een lokaal COC. Graag zou ze binnenkort haar eigen praatgroep beginnen voor vrouwen of jongeren die net uit de kast zijn gekomen en daar moeite mee hebben.

Wouter (23) celibatair levende homoseksueel

Wouter groeit op in het klein dorpje Nieuw-Lekkerland. Met het gezin gaat Wouter naar een Gereformeerde Bondsgemeente. Na de scheiding van zijn ouders wordt dat een Gereformeerde Bondsgemeente in Hendrik-Ido-Ambacht, waar hij samen met zijn moeder en zusje naartoe verhuist.

Wouter beschrijft zijn kerkelijke denominatie als een traditioneel ingestelde gemeenschap. Wouter voelt zich in deze kerk thuis, ondanks dat hij over sommige dingen anders is gaan denken door zijn theologische opleiding.

Homoseksualiteit wordt niet als thema besproken binnen de kerk, maar wel op de reformatorische school die hij bezoekt. Daar wordt de traditionele visie uiteen gezet: homoseksualiteit mag niet gepraktiseerd worden. Wouter ervaart dit niet als een issue, totdat hij er op zijn veertiende achter komt dat hij zelf homo is. Wouter reageert erg nuchter op deze constatering.

“Ik had zoiets van, nou ja, oké, als dit dan mijn kruis⁷ is zeg maar, dat zij dan zo. En iemand anders heeft een mank been zeg maar, zoiets.”

Als hij zeventien is, komt Wouter uit de kast bij zijn moeder doordat hij belijdenis wil doen in de kerk.⁸

Zijn moeder vraagt hem namelijk of hij niet wil wachten totdat hij een relatie heeft, zodat hij samen met zijn vriendin belijdenis zou kunnen doen. Wouter vertelt aan zijn moeder dat dit waarschijnlijk nooit zal gebeuren. Later komt Wouter ook bij zijn vrienden uit de kast, wat naar Wouters eigens zeggen allemaal redelijk soepel verloopt. De reacties die volgen, ervaart hij als positief. Mensen willen hem steunen en staan open voor zijn verhaal. Wouter denkt dat dit mede te maken heeft met het feit dat hij hun traditionele positie deelt.

Wouter vertelt dat zijn keuze moeilijker wordt naarmate hij ouder wordt. Hij ziet zijn vrienden relaties krijgen en wordt zelf verliefd op een jongen.

7 Deze uitdrukking, die in orthodox-christelijke kringen vaak gebruikt wordt in verband met homoseksualiteit, is ontleend aan Matteüs 16 vers 21 t/m 28. In deze tekst staat dat een christen zijn of haar lijden (als een kruis) moet dragen omdat het verwacht kan worden van een christen dat hij of zij lijdt.

8 Het doen van (openbare) belijdenis van het geloof is het bevestigen van je geloof in de aanwezigheid van de kerkelijke gemeenschap.

“Dan ga je nadenken, van, oh ja, dit is allemaal wat ik dan opgeef met die positie zeg maar.”

Wouter vertelt dat hij ongeveer alle visies wel een keer aangehangen heeft, ook de visie dat er ruimte is voor homoseksuele relaties. Als Wouter voor zijn studie onderzoek gaat doen naar de visie van een Amerikaanse theoloog op homoseksualiteit, komt hij tot een definitieve visie. Hij ziet geen ruimte voor een seksuele relatie met een man.

“Ik zou het eigenlijk leuk vinden als eruit komt dat je alles kan en alles mag, maar dat kwam er niet uit.”

Deze theoloog wijst relaties af, maar zoekt naar positieve alternatieven. Daarmee kiest Wouter ook voor een celibatair leven, waarbij hij wel openstaat voor bijzondere vriendschappen, één van de alternatieven die de Amerikaanse theoloog biedt. Wouter beschrijft deze keuze als een niet-natuurlijke keuze omdat het ergens tegen zijn gevoel ingaat. Zijn gevoel weegt voor hem echter niet het zwaarst. Je gevoel als toetssteen nemen, betekent volgens Wouter dat je de mens in het middelpunt zet, terwijl God in het middelpunt moet staan. Vanuit de Bijbel ziet Wouter seksualiteit als iets dat bedoeld is tussen een man en vrouw. Het praktiseren van homoseksualiteit past in zijn ogen niet in die bedoeling.

Wouter is zich naar eigen zeggen bewust van, zoals hij het noemt, zijn feilbaarheid. Hij zou niet aan andere mensen durven zeggen hoe ze aan hun leven invulling moeten geven. Wouter is gevraagd reactie te geven op een visiedocument over homoseksualiteit dat zijn kerk aan het samenstellen is. Wouter beschouwt het persoonlijke verhaal van ieder afzonderlijk mens als zeer belangrijk binnen pastorale gesprekken. Dit moet volgens hem

altijd voorrang krijgen. De kerkelijke visie moet volgens Wouter echter ook een plek krijgen in het gesprek.

“Je kunt als individu ook niet verlangen van de gemeenschap dat ze zich aanpassen aan jou. Maar de gemeenschap kan het wel verlangen van jou, dat je je aanpast aan hen, ik denk dat het binnen een gemeenschap zo werkt.”

Wouter vindt het belangrijk om ook de positieve kanten te bekijken van je situatie. Volgens hem kun je als celibatair levend homoseksueel ook veel betekenen voor je omgeving. Doordat je geen relatie aangaat heb je bijvoorbeeld veel tijd om de kerkelijke gemeenschap te dienen. Wouter denkt dat de samenleving erg gespitst is op romantiek en het vinden van een partner. Volgens hem is dit een ontwikkeling van de laatste honderd jaar. Hij ziet dit ideaalbeeld als iets cultureels, waarvan we ons misschien moeten realiseren dat dit het einde wel niet is.

“Iedere vloek heeft een stukje zegen in zich en iedere zegen heeft een stukje vloek. En zoek dan bij de vloek die zegen ook op.”

Naast dat je als celibatair levende homo meerwaarde kunt hebben voor de gemeenschap, mag je volgens Wouter van de gemeenschap verwachten dat ze zorg dragen voor de celibatair levende homoseksueel. Daarnaast mag je volgens Wouter van de gemeenschap verwachten dat God je tegemoet komt als je een keuze voor het celibaat maakt.

“Je hoeft het ook niet zelf te doen, uiteindelijk.”

Wouter studeert op dit moment nog theologie. Hij houdt van muziek en dirigeert zijn eigen koor.

Joran (32) homoseksueel

Joran groeit op op een boerderij in Kedichem. Joran komt naar eigen zeggen uit een apart gezin. Zijn vader was druk met de boerderij en zijn moeder in het huishouden. Daardoor is er weinig contact tussen Joran en zijn ouders.

Met zijn gezin gaat Joran naar een traditioneel hervormde kerk, een zeer grijze gemeente met weinig jeugd. ‘Alleen zijn’, is een thema dat vaak terug komt in het leven van Joran. Hij woont ver van het dorp en ver van de kerk.

Bij hem thuis wordt homoseksualiteit niet besproken. Joran kijkt op een avond het tv-programma ‘All you need is love’ samen met zijn familie. Wanneer in dat programma een jongen aan een andere jongen verkering vraagt, wordt de tv uitgezet. Zijn moeder vindt dit belachelijk, en wil niet dat ernaar gekeken wordt.

Als Joran een jaar of vijftien is, wordt het onderwerp homoseksualiteit besproken tijdens catechisatie.⁹ De dominee maakt onderscheid tussen ‘kernhomoseksuelen’ en ‘gelegenheidshomoseksuelen’.

‘Kernhomoseksuelen’ zijn volgens de dominee mannen die zich vrouw voelen en met een man samen willen zijn. ‘Gelegenheidshomoseksuelen’ zijn mannen die af en toe seks hebben met andere mannen. Joran denkt op dat moment dat hij kernhomoseksueel is: een man die het verlangen heeft om een vrouw te zijn.

“Ja, als ik een vrouw was, dan was het allemaal veel makkelijker... want dan is het niet raar, dan vinden je ouders het niet raar, en dan kan je gewoon zijn wie je bent.”

Joran ervaart dit inzicht als ‘erg heftig’.

“Toen heb ik echt liggen janken op bed. En euh, ik was ook heel boos op God. En daarna is dat langzaam een beetje weggeëbd.”

Joran denkt een tijd lang niet zo veel na over homoseksualiteit. Als hij achttien is vindt hij een boekje van Johan van der Sluis, de oprichter van de EHAH, de voorloper van de christelijke hulpverleningsorganisatie Different.¹⁰ In dit boekje beschrijft Van der Sluis dat hij bij een pinkstergemeente zijn homoseksuele gevoelens kwijtraakte.

⁹ Catechisatie is onderwijs in de geloofsleer dat de kerk aanbiedt aan jongeren in de kerk. In protestantse kerken vormt het officieel een voorbereiding op het doen van openbare geloofsbelijdenis (zie noot 10).

Joran wil graag het bedrijf van zijn vader overnemen, en ziet dit alleen voor zich met vrouw en kinderen. Door het boekje ziet Joran een mogelijkheid tot ‘genezing’. Op zijn tweeëntwintigste komt Joran uit de kast door een brief aan zijn ouders te schrijven. Zijn moeder komt na het lezen van de brief overstuur naar hem toe, omdat ze denkt dat Joran zichzelf opgehangen heeft. Jorans moeder reageert door deze angst accepterend.

“Ja, die had toen niet zoiets van, nou ik zou willen dat hij een vriend krijgt ofzo, maar ik had iets van, ja, eerst maar even laten bezinken. Ze had wel iets van, hij blijft altijd ons kind. Of hij nou homo wordt of met een vriend trouwt of met een vrouw samen, dat zullen we wel zien.”

Joran komt bij het googelen weer bij de EHAH terecht, en maakt vervolgens een afspraak. Hij heeft daar eerst een paar individuele gesprekken, en daarna twaalf groepsgesprekken. Joran ervaart de gesprekken als ‘gezellig’, maar het brengt hem niet wat hij ervan verwacht. Hij durft ook niet direct vragen te stellen tijdens de gesprekken.

“Je was niet zo direct omdat je niet... nu zou ik dat wel durven vragen. Toen durfde ik dat niet, en het was ja... het bleef een beetje aan de oppervlakte, het ging niet echt naar de diepte, en niet naar die diepte dat je er echt iets aan had, dat je er echt lering uit kon trekken, omdat je dat niet durfde te vragen.”

Joran geneest niet, en stopt daarom met de hulpverlening. Later gaat Joran nog voor twee sessies naar de

EHAH. Joran beschrijft dat hij een tijd lang geprobeerd heeft om van zijn homoseksuele gevoelens af te komen, omdat hij hetero wilde zijn. Zo vindt hij op internet filmpjes van T.B. Joshua, een gebedsgenezer uit Nigeria. Zijn ouders betalen voor hem een ticket om naar Nigeria te gaan.

Joran ervaart dat hij daar de depressie kwijtraakt, die hij al een lange tijd met zich meedraagt. Terug in Nederland besteedt hij veel tijd aan het lezen van de Bijbel en gebed, iets wat hem in Nigeria aangeraden is. Joran beschrijft deze periode als een tijd van strijd. Joran gelooft dat wonderen kunnen gebeuren, iets wat hij in Nigeria bevestigd had gezien. Dit is voor hem reden om zich te blijven focussen op genezing.

Joran beschrijft deze periode na Nigeria als een periode dat hij ‘in de Geest leeft’. Hij ervaart God heel sterk en hij is toegewijd in gebed en het lezen van de Bijbel. Joran kan in die periode veel van zijn gevoelens weg houden. Zijn homoseksuele oriëntatie verandert echter niet. Als Joran het type man voorbij ziet lopen waar hij een zwak voor heeft, komen de gevoelens weer snel terug.

“Toen had ik eigenlijk zoiets van: nou, ik leg me erbij neer.”

Zo af en toe heeft Joran na de zelfacceptatie nog wel eens een opwelling van twijfel. Dit omdat hij ziet dat zijn vrienden trouwen met een vrouw, of omdat zijn neven en nichten kinderen krijgen.

Joran komt uit de kast bij een vriendin die in haar familie ook ervaring heeft met homoseksualiteit. Deze vriendin spoort hem aan open te staan voor een relatie met een man.

10 ‘EHAH’ stond voor: ‘Evangelische Hulp Aan Homofielen’.

*“Ja zegt ze, onderzoek alle dingen en behoud het goede.”¹¹
En ik dacht van ja, misschien is het ook wel zo.”*

Als Joran een relatie krijgt met een man, komt hij voor zijn vriendenkring uit de kast. Hij neemt zijn vriend mee naar de bruiloft van zijn zus, waardoor de hele familie op de hoogte wordt gesteld. Terugkijkend op

11 Dit is een Bijbelse uitdrukking (zie 1 Tessalonicenzen 5 vers 21).

het uit de kast komen ziet Joran dat het heel anders uitgepakt heeft dan dat hij in eerste instantie had gedacht. Hij had meer afwijzende reacties verwacht.

Joran woont nu twee en een half jaar samen met zijn vriend. Hij heeft goed contact met zijn familie. Op de langere termijn zou Joran graag kinderen krijgen.

“Of pleegkinderen, of via een draagmoeder of weet ik veel wat. En gewoon, mijn leven leven en zien hoe het loopt.”

Helene (47) lesbienne

Helene groeit op in een gezin waarmee ze wekelijks naar een Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt gaat.

“Nou ja, ze waren vrij zwaar. Toen waren de dogma's veel... Ik vond het vrij zwaar. Nu wordt het, vind ik, wat soepeler in de kerk.”

Helene herinnert zich dat een gemeentelid niet aan het Avondmaal mocht deelnemen omdat hij homo-seksueel was. Buiten dat om is homoseksualiteit niet bespreekbaar in kerk of gezin. Het is iets geheimzinnigs, maar het is duidelijk dat praktiseren niet mag. Helene voelt zich vanaf haar zevende al meer een jongen dan een meisje. Rond haar vijftiende wordt ze zich bewust van het feit dat ze op meisjes valt. Het woord lesbisch zegt haar niet zo veel in die tijd. Als haar vriendinnen vriendjes krijgen en over jongens beginnen te praten merkt ze dat ze daar geen interesse voor heeft.

“Op een gegeven moment, ja, je wordt ouder, dan ga je maar meedoen met de meute, eigenlijk, want dan ga je toch ook maar op zoek naar jongens.”

Helene trouwt met een man. Hierop terugkijkend speelt verliefdheid geen rol in deze keuze. Tijdens haar huwelijk wordt ze zich meer bewust van haar lesbisch zijn. Mensen merken dingen bij haar op.

“Zo van, de ene dag vrolijk en de andere dag zat ik heel erg in de put, zo van ik, ik ben mezelf niet. En toen was het eigenlijk meer de omgeving die zei van joh, zit jij wel goed in je huwelijk?”

Helene blijft zestien jaar getrouwd, omdat ze vindt dat ze niet zomaar zonder reden uit haar huwelijk kan stappen.

“Maar ons huwelijk liep vanaf het begin niet lekker, dus op een gegeven moment had ik wel zo iets van, als er iets gaat gebeuren waardoor ik dat [uit het huwelijk stappen] kan. Nou, toen kreeg mijn ex-man een ander, een relatie, iemand anders. Dus toen had ik ook de keuze om te zeggen, oké, einde oefening.”

Helene vertelt dat ze het eerste half jaar na de scheiding in elkaar zakt, maar later begint ze de positieve kant van haar situatie in te zien.

“Maar dat je ineens denkt van: hey, ik mag nu zijn wie ik ben. Ja, toen ben ik echt volledig uit de kast gegaan, ook naar familie, vrienden, naar iedereen toe.”

Als Helene uit de kast komt reageert haar broer goed, maar haar zus staat niet achter haar keuze om open te staan voor een relatie met een vrouw. Haar ouders leven dan niet meer.

Via een psycholoog komt Helene bij een haptotherapeut terecht. Haar hulpvraag heeft ook met haar jeugd te maken en met haar mislukte huwelijk. Helene voelt zich een raar mens in deze periode.

“Iedereen is nog netjes getrouwd, en die gaan het gewone weggetje, en ik ben opeens anders. Ja ik wilde er graag over praten, naar niemand wilde dat toentertijd echt horen.”

De therapie helpt Helene in haar proces van zelfacceptatie. Deze therapie gebruikt fysieke aanraking, en door aanraking leert Helene te voelen ‘waar haar basis zit’. Deze basis beschrijft Helene als voelen dat je goed bent zoals je bent. Hiermee komt voor Helene ook het gevoel dat God haar accepteert, ondanks dat God niet direct in de therapie ter sprake komt.

“En dat heb ik ook zo bij God neergelegd. Zo van, ik ben zo, U heeft me zo gemaakt.”

Helene vertelt dat haar oudste zoon in het begin veel moeite heeft met het feit dat zijn moeder lesbisch is en dat van zichzelf accepteert. Als ze haar eerste relatie krijgt, legt hij briefjes op haar bed waarop hij schrijft dat er in de Bijbel staat dat het praktiseren van homoseksualiteit niet mag. Helene ervaart dit als ‘moeilijk’

omdat haar kinderen voor haar altijd op de eerste plaats staan. Daarnaast is ze op dat moment ook nog op zoek naar een eigen visie op homoseksualiteit, en hoe dat uiting mag krijgen in haar leven.

“Toen ik mijn eerste relatie kreeg was ik ook super, super blij. En ja, ik vind het wel heel erg leuk. Alleen was ik toen nog zoekende naar mezelf. Zo van, hoever ga ik, en wat mag ik en wat wil ik voor mezelf.”

Omdat ze nog bezig is met deze zoektocht loopt haar eerste relatie stuk. Helene vertelt dat ze af en toe nog steeds dit soort vragen heeft, omdat ze in een kerkelijke omgeving zit waar het praktiseren van homoseksualiteit niet goedgekeurd wordt. Tegelijk wil Helene niet dat haar kerk haar laat proberen een weg te bewandelen die binnen hun visie ligt.

“Ja weet je, ik heb me in mijn leven genoeg de les laten lezen door mensen.”

Helene bezoekt nog steeds een Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt. Op dit moment heeft ze weer een relatie en acht ze het mogelijk dat ze daarom de kerk zal moeten verlaten. Ze zal binnenkort gesprekken hebben met iemand van de kerk over haar relatie. Helene wil niet gehinderd worden in haar deelname aan het kerkelijk leven.

“En dus, dat ze zeggen, dan mag je niet meer aan het Avondmaal of je mag dit niet of je mag dat niet. Ja, dan denk ik, dat staat mijn geloof in de weg, dus dan ga ik gewoon iets anders zoeken waar ik dat wel kan. Waar ik wel gewoon kan geloven, en ook een relatie hebben.”

Homoseksualiteit krijgt op het moment wel meer aandacht in Helene's kerk. Ze heeft vorig jaar een gesprek gehad met de predikant, die zijn eigen weg probeert te zoeken met betrekking tot het onderwerp.

"En ja, ik merk ook heel vaak in zijn gebed, dat hij het toch meeneemt. Bidden voor homoseksuele mensen."

Op het moment is Helene blij met haar relatie, haar contact met haar oudste zoon is sinds haar eerste relatie een stuk verbeterd.

Bella (53) lesbienne

Bella groeit op in een groot gezin dat ze typeert als “zeer katholiek”. Elke zondag gaat het gezin naar de mis. Er zijn sterke rolpatronen aanwezig in Bella’s opvoeding. Van vrouwen wordt bijvoorbeeld verwacht dat ze moeders worden. Deze rolpatronen ervaart ze als vervelend. Ze komt er op vroege leeftijd achter dat ze op meisjes valt, al duidt ze dit niet als homoseksualiteit.

“Alles is gewoon hetero, daar wist je eigenlijk ook helemaal niets van het bestaan [van homoseksualiteit]. Dus ja, ik denk dat het zich dan zo ontwikkelt, van ja, eigenlijk ben ik niet normaal.”

Bella wil wel graag normaal zijn. Dit is voor haar de reden om haar gevoelens voor vrouwen te onderdrukken.

“Ja, en echt met iemand erover praten dat deed je ook niet. Dus je liep eigenlijk met ja... met jouw gevoelens voor meisjes, maar dat was een groot geheim.”

Bella krijgt op de middelbare school gevoelens voor een vriendin, maar daar kan ze geen uiting aan geven. Ze ervaart dit als een eenzame periode.

In Bella’s gezin komt homoseksualiteit eenmaal ter sprake. Haar nichtje krijgt in die tijd een relatie met een vrouw.

“En dat was een hele heisa, natuurlijk de hele familie van, oh dat kan helemaal niet, oh, oh, oh, en toen heeft mijn vader wel ooit een keer gezegd van nou, als er eentje bij ons zo is, dan blijft die gewoon de onze.”

In 1981 overlijdt Bella’s vader. Voordat hij overlijdt deelt hij een bijzonder moment met haar.

“En die keek mij zo aan, want die zei nooit veel. Ja, die blik zal ik nooit vergeten. Maar of hij mij er nou iets mee wou zeggen. Ja, ik kan het niet goed verwoorden. Maar ik denk dat hij het altijd wel heeft geweten.”

Na het overlijden van haar vader, als Bella eenentwintig jaar oud is, weet ze inmiddels zeker dat ze lesbisch is.

“En er kwamen allemaal weer herinneringen naar boven. Ja inderdaad, en ik vond dat meisje heel leuk, en ja... en toen ik het voor mezelf een beetje zo verwerkt had, dus van binnen sterker werd, en zeker wist van ja,

zo zit het bij mij. Ja ik dacht, ik moet het toch een keer vertellen."

Bella beschrijft dat ze er niet meer omheen kan. Ze verbreekt de verloving met haar vriendje en komt uit de kast bij haar moeder.

"Die schoot letterlijk omhoog. Ja, die kon van die hysterische buien hebben. 'Dat is niet zo, je bent niet zo.' En echt, nou, ze ging tekeer, razende."

Bella koopt een boek voor haar moeder, bedoeld voor ouders met homoseksuele kinderen. Haar moeder wil er niets van weten en accepteert tot haar dood toe niet dat Bella lesbisch is. Bella is het na verloop van tijd niet meer als haar eigen probleem gaan zien.

"Ja, want het is eigenlijk haar probleem en niet mijn probleem."

De strijd die Bella ervaart met betrekking tot haar seksuele oriëntatie, is weg na het uit de kast komen. Tege-lijk zijn er ook nieuwe vragen die gaan spelen.

"Ik wist er helemaal niets van, alleen de vooroordelen wat je dan hoort, ja echte liefde, die kunnen niet van elkaar houden. Het draait alleen nog maar om een ding, de seks... Ja, dus dan had ik ook van, ja, hoe moet ik dan verder?"

In de tijd die volgt leert Bella om zichzelf te accepteren en ervaart ze hoe het is om verliefd te zijn.

"Er was mij gewoon een wereld opengedaan. Ontdekkingsreis natuurlijk. Ja, toen kon ik lekker mezelf zijn."

Als ze, zoals ze zelf zegt, tot geloof komt, een paar jaar na het uit de kast komen, spelen er weer vragen op. Ze begint zich af te vragen of homoseksualiteit toch geen zonde is, en of het praktiseren van homoseksualiteit haar een slecht mens maakt. Ze heeft destijds contact met mensen uit een pinkstergemeente.

"Nou die waren, ja die pinkstergemeente sowieso, zeer conservatief. Dus dat kon absoluut niet. Dus die probeerden mij, ja, ook ervan af te krijgen."

Bella beschrijft dat haar katholieke wortels weer naar boven komen. Ze besluit met een priester over haar worsteling te praten, een gesprek dat Bella nog steeds beschouwt als een geschenk uit de hemel. De priester vertelt haar dat de Bijbel in een andere tijd geschreven is. Het belangrijkste inzicht is voor Bella echter: zoals je bent, ben je goed. De priester vertelt haar dat de gevoelens voor vrouwen in haar zijn gelegd, iets wat bij haar hoort. In de tijd die ze als hetero leefde, leefde ze tegennatuurlijk. Na dit gesprek met de priester komt Bella in contact met de Karmelietessen, een zusterorde van de Rooms-katholieke Kerk. Ze bezoekt daar een bezinningsgroep. Ze ontvangt er erg veel liefde en ze vindt daar een vorm om haar spiritualiteit een invulling te geven.

"Homoseksualiteit was daar ook geen probleem. Ja, die gespreksgroep heeft mij eigenlijk steeds meer doen ontwikkelen. Door die spiritualiteit, zoals je bent, hoe je helemaal bent, met je mooie kanten en je minder mooie kanten. Die mogen er ook zijn. En dus met geheel jouw helemaal. Ja, jezelf, helemaal, met alles erop en eraan. Zo is het goed."

Twee jaar geleden verlaat Bella toch de Rooms-katholieke Kerk omdat een prins carnaval, die openlijk een homoseksuele relatie heeft, de communie geweigerd wordt.

“Je mag het wel zijn, maar je mag er niet bijhoren. Nou is er bij mij iets van: en nou is het genoeg. Ik wil hier niet meer bijhoren.”

Terugkijkend op haar leven is Bella dankbaar dat ze lesbisch is.

“Ja, dat klinkt misschien heel gek. Maar ik denk door die dingen heen, door een stuk eenzaamheid dat je hebt meegemaakt, die worsteling, dat ik een ander ook daardoor veel beter kan aanvoelen.”

Op het moment heeft Bella geen relatie. Ze zou dit eventueel wel graag willen. Ze heeft een fijne vriendenkring.

Jolanda (57) transgender

Jolanda, destijds Aad, groeit op in Waddinxveen. Met het gezin gaat Jolanda naar een Gereformeerde Bondsgemeente. Ze leeft totaal geïsoleerd als kind, trekt zich in zichzelf terug. Terugkijkend op die periode, denkt Jolanda dat dit aan haar genderdysforie ligt.¹² Zeervaart in deze periode ook veel angst voor de dood.

“Ten aanzien van God. Een God die in mijn opvoeding een God was van zwart en wit. Je had een God die je of naar de hel of naar de hemel stuurde. Als je volgens zijn geboden leefde ging je naar de hemel. En als je dat niet deed, ging je naar de hel. En voor mijn gevoel hoorde toegeven aan mijn gevoelens van vrouw zijn, tot niet leven naar de geboden van God, oftewel naar de hel gaan.”

Het fenomeen genderdysforie is voor Jolanda op dat moment niet bekend. Ze denkt lang dat ze een fetisj heeft voor vrouwenkleding. Ze verkleedt zich dan ook vanaf haar veertiende in het geheim.

¹² Genderdysforie is een gevoel van onbehagen over het eigen geslacht, en soms de wens om door een medische handeling het geslacht te veranderen.

“En ik dacht, ik ben niet normaal, wat heb ik in vredesnaam. Ik kon het niet plaatsen.”

De verkleedpartijen komen in haar latere puberteit steeds regelmatigiger voor en daarmee is er ook een toenemend schuldgevoel.

“En het maakte dat ik bij tijd en wijle de rommel weggooid. Ik heb een keer het zelfs in de verkeringstijd... ik ben naar het strand gegaan, ik heb een diepe kuil gegraven en daar heb ik mijn kleding in weggegooid. Zand er weer over. En ik heb gebeden: ik weet niet wat ik heb, maar laat het over gaan.”

Jolanda trouwt op drieëntwintigjarige leeftijd en wordt in 1982 vader van hun eerste kind. Jolanda vertelt dat haar verlangen om zich als een vrouw te verkleeden dan een beetje naar de achtergrond verdwijnt. Dit verlangen komt later weer terug.

“Nou, vanaf de jaren '90 had je opkomst van het internet. En ik kreeg fantasieën. Fantasieën om als vrouw door het leven te gaan, maar wel fantasieën die maakten dat ik zelf de verantwoordelijkheid niet hoefde te nemen. Een

fantasie waar iemand mij opsloot en mij hormoonpap te eten gaf, en dan zou het allemaal gebeuren. En ja, die fantasie bracht mij op bepaalde websites die meelingen in die fantasie."

Op deze sites wordt ook toegelicht dat er verschillende gradaties van transgenderisme zijn, wat Jolanda aan het denken zet. Door een bewerking van Psalm 139 te lezen, leert ze geleidelijk aan om haar verlangen, dat ze aanvankelijk als een zondig verlangen ziet, te aanvaarden als iets van haar identiteit.¹³ Via internet komt Jolanda in contact met een vrouw die haar helpt om een dagje vrouw te zijn.

"Het was echt een spirituele ervaring voor mij, de schellen vielen van mijn ogen."

Op deze dag krijgt ze ook een boekje mee: *Travestie, een serieuze (nood)zaak*, door Paul Vennix.¹⁴ Ze herkent zich enorm in wat ze leest. Ze stopt met het weggooien van haar vrouwenkleden, wat ze vanaf dat moment ziet als een heilloze weg.

"En het voelde ook een beetje, gaandeweg steeds meer als het weggooien van mezelf. En het gevoel ook, als verachting voor wie God gemaakt heeft."

Jolanda deelt haar ervaring van die dag met haar vrouw,

¹³ Psalm 139 vers 13 en 14: "U was het die mijn nieren vormde, die mij weefde in de buik van mijn moeder. Ik loof u voor het wonder van mijn bestaan, wonderbaarlijk is wat u gemaakt heeft. Ik weet het, tot in het diepst van mijn ziel!"

¹⁴ Paul Vennix, *Travestie, een serieuze (nood)zaak*. Delft: Eburon, 1999.

die het begrijpt, maar het ook als een shock ervaart. Vóór deze periode bezoeken Jolanda en haar vrouw al een seksuoloog. Naast haar voorliefde om vrouwenkleden aan te trekken spelen er ook andere problemen. Jolanda durft niet open te zijn, omdat ze bang is dat dit het einde van haar huwelijk zal betekenen. De seksuoloog benoemt transgenderisme niet als mogelijkheid, wat Jolanda achteraf vreemd vindt. Na haar 'dagje vrouw zijn' gaat Jolanda met haar vrouw naar een lokaal kenniscentrum rondom seksualiteit. Jolanda's vrouw heeft het idee dat de hulpverlener aan Jolanda's kant staat. Daar kwam de constatering dat Jolanda genderdysforie zou kunnen hebben. Jolanda's vrouw wil hier weinig van weten.

In september van 2000 gaan Jolanda en haar vrouw uit elkaar. Jolanda verhuist naar Groningen. Ze overweegt om het geloof los te laten. Ze komt in aanraking met de protestantse gemeente in de Nieuwe Kerk. Daar voelt ze zich erg thuis en welkom.

"Ik ben aan het puberen geslagen, zoals dat een goede transvrouw betaamt. Je moet toch op weg naar je nieuwe uiterlijk, je nieuwe looks, op weg naar een nieuw fundament in jezelf. Niet alleen uiterlijk maar vooral ook innerlijk."

Jolanda beschrijft dat ze in die tijd op zoek gaat. Ze bezoekt een paranormale beurs en gaat naar alternatieve gespreksgroepen, maar de Nieuwe Kerk blijft belangrijk voor haar. De reden dat ze naar de kerk blijft gaan, heeft ook veel met haar liefde voor orgelmuziek te maken.

In 2003 ondergaat Jolanda een geslachtsveranderende operatie. In de paasnachtdienst van 2005 spreekt Jolanda haar persoonlijke doopgedachten uit, de

reden waarom ze gelooft. Ze schrijft haar nieuwe naam in het doopregister. Daarna vertelt Jolanda haar verhaal nog een paar keer in een dienst.

“Ja dat waren mooie momenten. En ja, daar is eigenlijk het verlangen begonnen om ook op andere manieren, mijn nieuw verworven zelf, ook in spiritueel opzicht, om daar uitdrukking aan te geven. En ook actief er mee bezig te zijn. Dat maakt dat ik nu ook erg op zoek ben om daarin verder te studeren.”

Jolanda overweegt op dit moment een theologische opleiding te gaan volgen. Ze woont in Steenwijk en is daar aangesloten bij een doopsgezinde gemeente, waar ze kerkorganist is. Ook heeft ze een relatie met een transseksuele vrouw. Ze ervaart geen enkele belemmering meer om te leven zoals ze is.

“Het maakt me eigenlijk niet meer uit of ik man of vrouw of er tussen in ben. Ik ben mezelf, en dat is veel belangrijker.”

Eline (25) transgender

Eline groeit op in 'een fijn gezin' waarmee ze een gemeente van de Protestantse Kerk in Nederland bezoekt. Na de scheiding van haar ouders gaat ze een jaar lang naar een pinkstergemeente. Eline beschrijft zichzelf als 'radicaal in haar geloof' in die tijd. Ze leest de Bijbel erg letterlijk en neemt radicale standpunten in. Zo keurt ze abortus, euthanasie en het homohuwelijk af.

Op de middelbare school wordt Eline zich bewust van haar seksuele oriëntatie.

"En dat ik dacht, ik mag wel lesbisch zijn maar er niets mee doen."

Hier heeft ze een gesprek over met de voorganger van de pinkstergemeente, die haar het advies geeft om hard te bidden dat het weg zal gaan, zodat ze ermee om zal kunnen gaan. De voorganger komt niet meer terug op dit gesprek. Eline mist betrokkenheid in dit contact. Deze periode beschrijft Eline als verscheurend. Ook heeft Eline angst voor de hel. Na een jaar verlaat Eline de pinkstergemeente. Ze kan daar het christen en lesbisch zijn niet met elkaar verenigen. Ze neemt een tijd afstand van de kerk. Terugkijkend denkt Eline dat ze altijd wel in God is blijven geloven.

In de periode dat Eline afstand neemt van de kerk begint ze anders tegen Bijbelteksten aan te kijken. Ze heeft aanvankelijk met name problemen met Romeinen 1 (zie hoofdstuk 3).

"Omdat ik de Bijbel iets meer ging zien als, ja, meer als een verhaal ofzo van God met mensen en minder als een soort receptenboek waar je allerlei regeltjes uit schudt, gaf mij dat wel ruimte waardoor ik beide aspecten van mijn identiteit kon verenigen ofzo."

Door een brief te schrijven aan haar moeder komt Eline uit de kast. Ze durft het niet in een gesprek te zeggen. Beide ouders regeren goed op haar coming out. Op internet bezoekt ze fora voor lesbische vrouwen en ze bezoekt met regelmaat een homojongerenvereniging. Dit helpt Eline in haar acceptatieproces. Op de homojongerenvereniging ontmoet ze haar huidige vrouw. Eline bezoekt een conferentie van de Charismatische Werkgemeenschap Nederland. Daar heeft ze een pastoraal gesprek. De pastoraal werker vertelt haar dat ze mag zijn zoals ze is. Dit is voor haar een aanleiding om meer bezig te zijn met het geloof. Na een tijd afstand genomen te hebben van de kerk, bezoekt Eline samen

met haar vriendin een evangelische gemeente. Daar ervaart ze meer ruimte om lesbisch te mogen zijn. Ze heeft een gesprek met een kerkelijk leider over homoseksualiteit.

“En toen hebben we gezegd, naja, we zijn het niet eens, maar dat geeft niet.”

Als ze haar huwelijk aankondigt in de gemeenschap, willen de kerkelijk leiders dat er duidelijk wordt gemaakt dat de kerk niet achter het huwelijk staat. Dit is, naast een aantal andere factoren, de reden dat Eline en haar vrouw vertrekken uit de evangelische gemeente.

“Maar wat er ook wel bijzat is dat de kerk steeds evangelischer werd en ik juist steeds minder evangelisch. Dus dat, ja dat we gewoon de andere kant op groeiden.”

Anderhalf jaar geleden komt Eline er door coaching voor haar ADHD achter dat ze misschien wel in een verkeerd lichaam zou kunnen zitten.

“Ja het is heel geleidelijk gegaan. Er kwam een soort twijfel ofzo, van... ik voel me niet oké in mijn lichaam. Ik ontmoette toen toevallig ook een transgender, en dat was op een gegeven moment bij mij echt een klik van gogh, volgens mij heeft het te maken met het feit dat ik een vrouwenlichaam heb. Klopt dat gewoon niet met wat er in mijn hoofd zit?”

Eline vermoedt dat ze zich dit nooit eerder heeft gerealiseerd omdat haar moeder feministisch is. Als Eline in haar kinderjaren iets jongensachtigs wil doen, is dit ook oké.

“Ik denk dat ik gewoon heel lang niet zo in contact met mijn lijf ben geweest en heel erg in mijn hoofd heb geleefd. En mijn lijf was er wel, maar ik was me er gewoon niet echt van bewust. Dus toen ben ik op zoek gegaan naar hulpverlening specifiek voor transgenders.”

Als gevolg van dit gegroeide besef zoekt Eline hulp bij een organisatie die hulp biedt aan mensen, onder andere transgenders, die het even niet alleen redden. In deze hulpverlening wil ze erachter komen wie ze is. Ook heeft ze gesprekken met een kerkelijk werker van de gemeente van de Protestantse Kerk in Nederland waarbij ze zich na het vertrek van de evangelische gemeente heeft aangesloten. Deze kerkelijke gesprekken hebben haar geholpen om haar geloof en haar genderdysforie met elkaar combineren. Eline staat op een wachtlijst voor een geslachtsveranderende operatie en kijkt uit naar het transformatieproces. Met haar kerkelijk werkster is Eline in gesprek over een overgangsritueel als een vervolg op haar doop.

Eline moet haar ouders het nieuws nog vertellen over haar plannen om de geslachtsveranderende operatie te ondergaan. Eline vermoedt dat uit de kast komen als transgender moeilijker is dan uit de kast komen als lesbienne.

“Ik denk dat veel mensen homoseksualiteit elk geval wel begrijpen en ervan gehoord hebben. En dat het uit de kast komen in die zin makkelijker gaat. Dus dat je niet meer moet uitleggen wat het is of wat er aan de hand is, of wat de gevolgen zijn.”

Eline denkt dat het uit de kast komen als transgender makkelijker zal verlopen omdat ze nu in een omgeving zit die meer acceptierend is.

“Ik zit nu in zo’n andere omgeving. Ja, dat voor mij heel anders is, omdat ik nu in een omgeving zit waarvan de meeste mensen als ik het ze vertrouw, nou ik voel me misschien meer een man, dat die mensen zeggen, oké bijzonder, vertel daar over, maar het wel accepteren.”

Ook vertelt Eline dat ze gaat scheiden van haar vrouw omdat ze uit elkaar zijn gegroeid. Eline zegt dat ze niet met de operatie doorgegaan zou zijn als haar vrouw er problemen mee had gehad.

“Ik wilde beslist niet scheiden, maar het geeft nu wel ruimte, dat kan ik nu wel zeggen.”

Eline volgt op het moment een lerarenopleiding wiskunde. Daarnaast organiseert ze een cursus over de Bijbel in haar kerk.

Susanna (33) biseksueel/transgender

Susanna groeit op in Hengelo samen haar twee zussen en ouders. Haar ouders scheiden als Susanna veertien is. Met het gezin bezoekt ze een Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt. God is belangrijk voor Susanna.

“Gelukkig zeiden mijn ouders altijd van, ja, als wij er niet zijn, want wij doen ook niet alles goed, dan in ieder geval: God is er wel. En gelukkig heb ik dat niet geïnterpreteerd als, dat is eng of zo. Maar meer als geruststellend: er is altijd iets hogers en meer.”

Over homoseksualiteit wordt niet vaak gesproken in het gezin. “En over biseksualiteit al helemaal niet.”

Susanna herinnert zich een uitspraak van haar tante, waarin ze zegt dat ze al de botten van haar zoon zou breken als hij een oorbel zou dragen. Dit heeft volgens Susanna ook met homoseksualiteit te maken.

“Dat nuanceerde mijn moeder dan wel weer, want dat was toch wel... in ons gezin werd dat dan toch wel weer iets als apart gezien, zo'n uitspraak.”

Susanna weet al in haar vroege kinderjaren dat ze meisjes interessanter vindt dan jongens. Ze kleedt zich als

kind al als jongetje. Haar moeder noemt haar in die tijd ook gekscherend Sander. Iets wat Susanna in die tijd vervelend vindt.

Susanna komt in haar studententijd uit de kast bij een vriendin. Die raadt haar aan om naar het COC te gaan.

“Nou had ik zo iets van: COC, nou, daar kun je beter niet mee omgaan. Dat was een of andere losbandigheid, weet ik veel wat, ik wist er helemaal niks van af, maar het was niet christelijk, en dat wist ik. Dus was het per definitie al verdacht om zo te zeggen.”

Ook komt Susanna uit de kast bij een medestudente die ook naar een Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt gaat. Deze medestudente is vervolgens bang dat Susanna verliefd op haar is, wat Susanna als vervelend ervaart.

“Ja, want dan kun je ook niet meer jezelf zijn. Want dan wordt alles blijkbaar geïnterpreteerd als, dat het een bepaalde betekenis zou hebben of zo iets.”

In de kerk komt Susanna uit de kast bij de vrouw van een ouderling van de kerk. Ze geeft Susanna een boekje, waar het adres van een gereformeerde homovereni-

ging in staat. Via deze vereniging komt Susanna later bij een algemeen christelijke homovereniging terecht. De bijeenkomsten van deze organisaties ervaart Susanna als zeer positief.

“En dat was hartstikke goed, want dan leerde je gewoon mensen kennen die in hetzelfde schuitje zitten.

In die tijd weet Susanna niet goed wat ze met haar lesbisch zijn moet, maar ze geeft zichzelf niet de mogelijkheid om te voelen wat het met haar doet, omdat ze dit nooit geleerd heeft.

“Dus het was zoiets van, oh, ik denk dat ik op vrouwen val, en van de Bijbel mag het niet. En van de kerk mag het niet, punt!”

Susanna vertelt dat ze destijds toch zo eigenwijs is om het daar niet bij te laten. Ze gaat naar een lokale hulporganisatie rondom geestelijke en emotionele problemen. De hulpverleenster raadt haar aan om het gewoon een keer te proberen met een vrouw. Dit zorgt voor een totale vertrouwensbreuk bij Susanna, omdat dit niet aansluit bij de waarden die ze in de kerk heeft meegekregen. In die tijd heeft Susanna ook een vriendje. Na drie weken beëindigt ze de relatie. Ook bezoekt Susanna een christelijke hulpverleningsorganisatie waar ze een gesprek heeft. Dit spreekt haar niet aan.

Susanna komt uit de kast bij haar ouders; ze heeft op dat moment een vriendin. Haar moeder reageert in eerste instantie met de boodschap dat ze het idee heeft dat de Bijbel er anders over denkt. Het contact met haar ouders blijft echter goed.

Door een gesprek met een biseksuele collega komt Susanna erachter dat ze ook op mannen valt. Als

Susanna daarover nadenkt komt ze erachter dat dit iets meer overeenkomt met hoe ze in elkaar zit. Ze komt voor de tweede keer uit de kast, nu als biseksueel, wat haar ouders verwarrend vinden, maar ook fijn. Ze krijgt een relatie met haar huidige man.

Susanna staat vandaag de dag open om ook een relatie te hebben met een vrouw, maar vertelt dat dit moeilijk is, omdat de meeste vrouwen niet op een getrouwde vrouw zitten te wachten.

Haar laatste coming out heeft te maken met het feit dat ze zich met vlagen meer man dan vrouw voelt. Wat haar betreft is dit de makkelijkste coming out van de drie die ze heeft meegemaakt. Susanna denkt in die tijd ook na over een geslachtsveranderende operatie.

“Ik weet nog dat ik dat een keer aan mijn man vertelde, en dat ik zei, en hoe zou je dat vinden? Ooh, naja, zei hij, voor mij zou je nog steeds Susanna zijn. Dus dat is natuurlijk wel het mooiste wat je dan ongeveer kan horen.”

Susanna besluit dat ze geen geslachtsveranderende operatie wil ondergaan. Ze bezoekt een gemeente van de Protestantse Kerk in Nederland. Op de dag dat haar doop herdacht wordt, draagt Susanna voor het eerst een stropdas in de kerk.

“En dat vond ik wel heel bijzonder. Ja, je hoeft er maar eentje tussen te hebben die zegt, wat kom jij doen met je gekke stropdas. Dat is natuurlijk heel vervelend. Al zal ik dat ook wel accepteren hoor.”

Susanna ervaart ruimte om uiting te geven aan haar mannelijke kant in haar kerkelijke gemeenschap. Ze is van plan een bedrijf op te zetten dat mensen helpt om uit de kast te komen door begeleiding en coaching.

Geert-Jan (32) homoseksueel

Geert-Jan is acht jaar oud als zijn tweelingzusje hem betrapt, terwijl hij seksueel experimenteert met een schoolvriendje. Dit loopt uit op een gesprek met zijn moeder. Samen met haar vraagt Geert-Jan vergeving voor wat hij heeft gedaan. Deze ervaring zet voor Geert-Jan de toon voor zijn toekomstige omgang met homoseksualiteit: het is iets wat niet mag.

“En dat zijn echt blauwdrukken die ik meegenomen heb in mijn verdere ontwikkelingen zeg maar. Als in, ook in het praktiseren van mijn homoseksualiteit, het ontdekken van mijn homoseksualiteit, het mag niet; als je iets gedaan hebt vraag je daar vergeving voor en daarna doe je het niet meer of ga je je best doen om het niet nog een keer te doen.”

Samen met zijn ouders gaat Geert-Jan tot zijn veertiende naar een Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt. Daarna wordt er een overstap gemaakt naar een Christelijke Gereformeerde Kerk. In beide kerken wordt homoseksualiteit niet besproken, ook in zijn gezinssituatie niet, totdat hij uit de kast komt. Wel is er een duidelijke visie op seksualiteit binnen de context waarin Geert-Jan opgroeit.

“Er was ook een beeld gecreëerd, seksualiteit in de wereld, dat is vies en ongezond en duivels enzo, weet je wel.”

Zijn contact met zijn schoolvriendje gaat door tot zijn achttiende, waarvoor Geert-Jan zich nog altijd schaamt. Hij redeneert dat de oorzaak van dit contact ligt in de slechte relatie die hij met zijn vader heeft. Geert-Jan geeft aan dat zijn vader weinig interesse in hem had. Ook fysiek uitte zijn vader weinig intimiteit en liefde. Bij zijn schoolvriendje vindt hij die interesse en liefde wel, maar op een seksuele manier.

Vanwege het slechter wordende contact met zijn vader kiest Geert-Jan ervoor om bij een pleeggezin te gaan wonen, een echtpaar uit de Christelijke Gereformeerde Kerk. Geert-Jan komt bij dit echtpaar uit de kast. Hij schrijft een brief en leest deze aan hen voor.

“En ik kan me nog heel goed herinneren dat toen ik dat voorlas, en ook toen ik de brief schreef, dat ik dacht dat ze dat zouden interpreteren als dat ik pedofiel zou zijn. Ik denk dat ik vanuit mijn... wat ik van de wereld gezien heb vanuit huis en de dingen die ik opgevangen heb hier en daar, er toch wel een beeld is gecreëerd waarin homoseksuelen en pedofielen een beetje in hetzelfde pannetje hingen.”

Zijn pleegouders vinden dat Geert-Jan dit ook aan zijn moeder moet vertellen, wat hij de volgende dag doet. Zijn moeder barst in huilen uit en vraagt waarom hij dit niet eerder verteld heeft.

Geert-Jan verhuist op zijn negentiende naar Groningen. Daar bezoekt hij voor het eerst een homoclub. De DJ van deze club wordt zijn eerste vriendje. Na een maand of drie maakt Geert-Jan het weer uit.

“Omdat... die schuld die werd te groot, en dan ging dat toch weer naar mijn beeld van, ja, God wil dat niet en ik moet daarmee stoppen. Want ik wil in ieder geval rein tegenover God staan.”

God is belangrijk voor Geert-Jan, maar tegelijkertijd verbiedt God het om te praktiseren, wat voor veel spanning zorgt. Hij verhuist naar Utrecht en beschrijft de jaren die volgen als ‘een weegschaal die heen en weer gaat’. Op sommige momenten heeft hij seksuele contacten met mannen, maar als het schuldgevoel te groot wordt ‘gaat hij voor God’ en onthoudt hij zich van seksuele contacten. Geert-Jan beschrijft deze periode als dwangmatig. Zijn homoseksualiteit en het praktiseren daarvan is een geheim.

“Het was gewoon not done om homoseksualiteit, om homoseksueel te zijn. Of althans, ik mocht het wel zijn, maar ik mocht het niet doen, ik kon er dus geen uiting aan geven in het praktiseren. Dus dat werd een geheim ding. Net als ik dat met alcohol had, dat heb ik dan tot mijn dertigste gedaan. Dat was in het weekend een soort van dwangmatig de kroeg in, en dan daar eigenlijk niet mogen zijn, en dus heel veel drinken om dan te vergeten dat je eigenlijk niet mag doen wat je aan het doen bent.”

Eind 2011 komt Geert-Jan tot een nieuw inzicht. In zijn therapie komt ter sprake dat hij met zijn seksualiteit aan de slag moet. Hij heeft ook ervaren dat God tegen hem spreekt. In eerste instantie vindt Geert-Jan dit nieuwe inzicht eng, maar juist daarom gelooft hij dat het daadwerkelijk God is die tegen hem spreekt. Hij ziet in de dood van Christus een vrijbrief om mens te mogen zijn.

“En dus alle vrijheid krijgen om mens te mogen zijn, en dus alle vrijheid krijgen om jezelf te onderzoeken, je eigen grenzen, die God in je heeft gelegd, je persoonlijkheid te onderzoeken, en dus volledig persoonlijk mens te worden.”

Hij ervaart nu dat God zijn homoseksualiteit altijd al omarmd heeft, ook op de momenten waarop hij en zijn omgeving dit niet konden.

“Ik denk wel dat God het gebuikt heeft, mijn manier van denken tot eind 2011. Om mij ook te beschermen tegen whatever. Maar God had het allang omarmd. Het was op een gegeven moment iets van mij geworden, wat ik gebruikte om me maar niet meer open te stellen. Niet meer kwetsbaar te durven zijn. Niet meer iemand te gaan vertrouwen.

In tegenstelling tot hoe het in het verleden was, ervaart Geert-Jan nu veel rust. Hij kijkt heel anders tegen homoseksualiteit aan.

“Homoseksualiteit, dat was ook heel erg hokje-vakje. En ik kom er nu achter, homoseksualiteit, seksualiteit op zich, heeft te maken met hoe verbind ik me met een ander. Wat zeg ik tegen een ander, communicatie, hoe kleed ik mij, hoe stel ik mezelf op, hoe vind ik dat ik er zelf uitzie, mag ik

er leuk uitzien, wat wil ik delen, wat wil ik niet delen? Het is veel groter geworden dan puur seks, weet je wel. Het heeft heel erg te maken met mezelf durven laten zien zoals ik helemaal ben. In plaats van naakt in een bed liggen en dat is het dan zeg maar.”

Geert-Jan ervaart nu dat hij op een gezonde manier aan het onderzoeken hoe hij zich tot anderen wil verhouden.

“Het gaat nu veel meer over wie ik ben, wat ik wil, hoe kan ik veilig voor mezelf zijn en toch mooi in contact gaan met iemand die ik leuk vind.”

Op het moment is Geert-Jan salesmanager bij een groothandel. Hij sport veel en heeft een leuke vriendenkring.

“Life is good.”

Reflecties

Bewustwording

Twee respondenten denken altijd al te hebben geweten dat ze homoseksueel zijn. Een aantal van de respondenten geeft aan hier op jonge leeftijd achter te zijn gekomen. Dit besef wordt door hen niet als positief ervaren. Het geloof ervaren zij als beknellend ten aanzien van de vraag hoe een mens zou moeten zijn. De respondenten stellen vast dat hun identiteit niet overeenkomt met deze norm. Er is een spanningsveld tussen twee facetten van hun identiteit: de geloofsidentiteit aan de ene kant en de seksuele of genderidentiteit aan de andere kant.

Als er sprake is van zo'n soort spanningsveld wordt er ook wel gesproken over zelfdiscrepantie. Dit is een term uit 1987 van psycholoog E. Tory Higgins. Deze term duidt op het gebrek aan overeenstemming in verschillende zelfbeelden. In het geval van de LHBT'ers die in deze publicatie aan het woord komen, zou een gewenste identiteit dan aansluiten bij de norm van de kerk of geloofsgemeenschap. De daadwerkelijke identiteit is de seksuele oriëntatie of de genderidentiteit die niet aansluit bij deze norm.

Als er binnen de kerk een negatieve houding richting homoseksualiteit is, lijkt de kans op zelfdiscrepantie toe te nemen. Het aanhangen van een religie

door een homoseksueel persoon kan zelfs tot extra discrepantie leiden, blijkt uit onderzoek van L. Lilliston en D.G. Klein (1991). Uit de interviews blijkt dat zelfdiscrepantie een duidelijke rol speelt in de verhalen van de respondenten. Als de respondenten beseffen dat ze homoseksueel zijn, heeft dit ingrijpende gevolgen voor ze.

Wat uit de verhalen van de respondenten naar voren komt, is het aanpassen van het gedrag aan de norm van de omgeving. Zo valt te denken aan pogingen om als heteroseksueel door het leven te gaan. Dit vinden we bijvoorbeeld terug bij Bella die een tijd verloofd is met een man. Ook komt het vaak voor dat men de homoseksuele oriëntatie geheim houdt. Ada en haar partner zeggen bijvoorbeeld twaalf jaar lang tegen niemand dat ze een relatie hebben. Stefan hield zich niet alleen stil, maar spreekt zich ook erg kritisch uit over homoseksualiteit voordat hij uit de kast komt. Ondertussen ervaart hij enorm veel verdriet over zijn situatie. In hoofdstuk 7 zullen we dieper op deze stilte ingaan.

Verdriet, depressiviteit, het ervaren van angst – in de verhalen van de respondenten zijn deze symptomen vaak terug te vinden. Uit onderzoek (o.a. SCP 2010) blijkt dat religieuze LHBT'ers extra vatbaar zijn voor

deze symptomen; ze hebben zelfs een verhoogde kwetsbaarheid met betrekking tot zelfmoordpogingen. Twee van de respondenten uit dit onderzoek hebben ook een zelfmoordpoging gedaan. Het vatbaar zijn voor deze negatieve emoties is een gevolg van zelfdiscrepantie, waarbij het zelfbeeld botst met de (door de directe omgeving als normatief gestelde) gewenste identiteit. Het is dus belangrijk om goed in de gaten te houden of er sprake is van zelfdiscrepantie, de mogelijke aanwezige gevolgen, en de doorwerking van deze gevolgen in het psychisch welzijn van cliënten.

Een gebrek aan overeenstemming tussen een gewenste en daadwerkelijke identiteit hoeft niet altijd als een probleem ervaren te worden door cliënten. Wouter reageert erg nuchter op het feit dat hij homoseksueel is. Hij vergelijkt het met iemand die een mank been heeft. Hij benoemt het als 'het kruis wat hij moet dragen'. Wouter kiest bewust voor een celibatair leven. Hiermee is niet gezegd dat Wouter geen negatieve emoties ervaart. Naarmate hij ouder wordt, begint hij de consequenties van zijn keuze voor het celibaat meer in te zien. Eenzaamheid is onder andere een consequentie die hij benoemt. Hij spreekt echter niet over een depressie of andere psychische klachten. Wouter beschrijft zijn keuze voor het celibaat als een keuze tegen zijn gevoel in. Voor hem weegt Gods wil zwaarder dan zijn gevoel. Daarnaast spreekt hij ook over de positieve kanten van zijn positie en de steun die je mag verwachten van God en de kerkelijke gemeenschap. Hij benoemt zijn keuze voor het celibaat als een bewuste keuze op religieuze gronden en heeft het over manieren om zo'n levensstijl vorm te geven.

Wat duidelijk wordt uit Wouters verhaal, is dat er dus goed gekeken moet worden naar de wensen van de cliënt. De cliënt moet ruimte kunnen nemen om over-

tuigd, op basis van eigen spirituele/religieuze redenen, te kiezen voor een bepaalde levensstijl. Volgens Wouter en Stefan betekent jezelf zijn bijvoorbeeld niet per definitie handelen naar je homoseksuele oriëntatie. Als Stefan gevraagd wordt naar wat hij verstaat onder jezelf zijn geeft hij een voorbeeld van een homoseksuele kennis, die een heteroseksuele relatie is aangegaan:

"Ja, eigenlijk, dat is dan eigenlijk wel een keuze die de persoon maakt. Ik geloof niet dat die persoon de keuze kan maken om echt hetero te zijn, maar wel de keuze kan maken om voor zijn relatie te gaan."

Wat in sommige verhalen van de respondenten ook naar voren komt, is het ontbreken van kennis over homoseksualiteit of transgenderisme. Het niet kunnen plaatsen van gevoelens die spelen kan evenzeer tot negatieve emoties leiden. Bijvoorbeeld je 'niet normaal' voelen, zoals Bella dat ervaart, of de schaamte die Jolanda ervaart rondom haar verkleedpartijen. Consequenties van het ontbreken van kennis zijn bijvoorbeeld aanpassing aan de norm. Bella zegt bijvoorbeeld dat alles om haar heen hetero was en dat ze om die reden haar gevoelens voor vrouwen onderdrukt. Ze probeert als hetero door het leven te gaan. Dit komt ook terug bij Helene die ook een relatie krijgt met een man, "omdat iedereen vriendjes krijgt." In het geval van Helene heeft het niet herkennen van haar gevoel geleid tot een huwelijk met een man met wie ze naar eigen zeggen zestien jaar lang een moeilijk huwelijk gehad heeft. Ze ervaart sterke emotionele schommelingen tijdens dit huwelijk. De consequenties van het ontbreken van informatie kunnen dus ingrijpend zijn. Als deze respondenten tot het inzicht komen dat ze homoseksueel zijn, ervaren zij dit als opluchting.

Bella beschrijft bijvoorbeeld dat haar “de schellen van de ogen vielen”. Tegelijk rijzen er nieuwe vragen door deze bewustwording over hoe verder te gaan. Een bewustwording van de seksuele oriëntatie of genderidentiteit wil dus niet zeggen dat het spanningsveld tussen homoseksualiteit/transgenderisme en geloof/religie opgeheven is. Het kan evengoed voor nieuwe problemen zorgen.

Deze nieuwe problemen kunnen veroorzaakt worden door kerkelijk gekleurde beelden van homoseksualiteit of van transgenderisme. Bella geeft bijvoorbeeld aan dat ze in haar kerkelijke kring hoort dat homosek-

suelen niet weten wat liefde is. Dat roept vervolgens weer vragen bij haar op. Joran komt er tijdens een catechisatieles in de kerk achter dat hij zogezegd ‘kern-homoseksueel’ is (een term die zijn predikant introduceert – zie het verhaal van Joran hierboven). Later blijkt dit besef niet overeen te komen met de realiteit. Cliënten hebben vanuit hun kerkelijke context vaak informatie aangereikt gekregen die heeft bijgedragen aan een bewustwordingsproces. De ideologische ‘kleur’ van de bronnen die zij aangereikt kregen, is medebepalend voor de manier waarop zij over hun seksualiteit of genderidentiteit nadenken.

Verbod

In alle verhalen komt naar voren dat homoseksualiteit in eerste instantie iets is wat niet mag. Bij dit verbod speelt het verschil mee dat sommige kerken aanbrengen tussen homofilie en homoseksueel gedrag. Homofiel zijn wordt bijvoorbeeld door sommige kerken niet verboden maar homoseksueel zijn wel. Dit onderscheid tussen homofilie en homoseksualiteit is nader besproken in hoofdstuk 3. Zonder nu al te veel in te gaan op wat precies datgene is wat verboden wordt, wil dit hoofdstuk stilstaan bij de ervaring met het verbod. Waar en wanneer komen de respondenten van dit onderzoek met het verbod op homoseksualiteit in aanraking? En waar wordt dit verbod aan ontleend? En vooral: hoe ervaart men het verbod en hoe gaat men er mee om?

Gezinssituatie

In de meeste gevallen wordt homoseksualiteit als thema niet expliciet besproken in het gezin van de respondenten. Wel kan binnen een gezinssituatie duidelijk worden dat homoseksualiteit iets is wat niet mag. Een voorbeeld hiervan is terug te vinden in het verhaal van Geert-Jan die, nadat hij betrappt wordt tijdens een seksueel experiment met een schoolvriendje, op initiatief van zijn moeder vergeving vraagt aan God. Een ander

voorbeeld is te vinden bij de gezinssituatie van Joran, die vertelt dat er weggezapt wordt bij het tv kijken als er in een programma een jongen een andere jongen verkering vraagt.

De gezinssituatie kan één van de eerste plekken zijn waar LHBT'ers ervaringen hebben met een verbod op homoseksualiteit. Dit kan voorkomen als een reactie op een specifieke ervaring zoals Geert-Jan dit heeft meegemaakt, wanneer hij betrappt wordt met een vriendje, maar het kan ook meer indirect aan bod komen door bijvoorbeeld het weg zappen bij tv-programma's zoals bij Joran en Nathalie thuis.

Recentelijk onderzoek van het SCP wijst uit dat homoseksuelen die geaccepteerd worden door hun ouders, doorgaans een betere psychische gezondheid hebben. Het is dus belangrijk om alert te zijn op de ervaringen die cliënten tijdens hun jeugd in hun gezinssituatie gehad hebben. Niet alleen kunnen afkeurende reacties op homoseksualiteit de psychische gezondheid schaden, deze reacties kunnen ook bepalend zijn voor de verdere omgang met homoseksualiteit. Geert-Jan is hier een voorbeeld van: hij noemt zijn ervaringen met afkeuring zelfs 'blauwdrukken' die hij heeft meegenomen in zijn verdere ontwikkeling.

De kerkelijke gemeenschap

Veel respondenten geven aan dat homoseksualiteit niet besproken wordt binnen de kerkelijke gemeenschap waarin ze opgroeien. Als dit wel het geval is gebeurt dit vaak in negatieve zin, bijvoorbeeld in een preek. Coen vertelt dat er minstens één keer per week in de preek wordt aangehaald dat homoseksualiteit ongeveer het ergste is wat een mens kan overkomen:

“En dan echt van de duivel is, ja, dan is dat niet echt bevorderlijk voor je zelfbeeld.”

De kerkelijke context van Coen (Jehova's getuigen) is wellicht niet representatief voor alle kerkgenootschappen en waarschijnlijk krijgen lang niet alle christelijke LHBT'ers wekelijks iets over homoseksualiteit te horen in de kerk. Dat sommigen van hen zich wel herkennen in de negatieve boodschap over homoseksualiteit, blijkt uit het verhaal van Ada. Binnen haar kerkelijke denominatie wordt homoseksualiteit 'een gruwel' genoemd, een term ontleend aan Leviticus (zie hoofdstuk 3). Joran hoorde visies op homoseksualiteit tijdens de catechisatielessen van zijn kerk, waar hem door de dominee werd uitgelegd dat er verschillende soorten homoseksualiteit zijn. Er werd onderscheid gemaakt tussen homoseksuelen, 'kernhomoseksuelen' en 'gelegenheidshomoseksuelen'.

De Bijbel

Het besproken verbod op homoseksualiteit binnen de gezinssituatie en de kerkelijke gemeenschap is vaak terug te brengen naar een visie op de Bijbel, en teksten in de Bijbel die spreken over (homo)seksualiteit of transgenderisme. Vaak wordt de Bijbel aangehaald om aan te geven dat homoseksualiteit of transgenderisme

afgekeurd moet worden. Zes van de twaalf respondenten benoemen de Bijbel als een duidelijke bron van het verbod. Wouter zegt bijvoorbeeld:

“Dat is uiteindelijk wel een van mijn uitgangspunten, dat mijn gevoel of wat ik vind of denk zeg maar, dat ik dat wel ondergeschikt moet maken aan wat God van me vraagt door zijn Woord heen.”

Wat naar voren komt in deze verhalen is dat de Bijbel door de respondenten of door de kerkelijke omgeving beschouwd wordt als normatief. Aan de Bijbel kan Gods wil ontleend worden.

Echter, naast dat de Bijbel ervaren kan worden als de bron van het verbod kan deze juist ook helpen om de seksuele oriëntatie te accepteren. Zo zegt Jolanda:

“Die Psalm 139 vertelde mij over God die mij accepteerde zoals ik was, die mij met liefde gemaakt had. En ik kon dat totaal niet begrijpen. Dat God mij met die rare verlangens, waarvan ik nog zeker wist dat ik erdoor naar de hel zou gaan, dat die mij zou accepteren. Maar ik zag in die Psalm een nieuwe mogelijkheid voor mezelf. Namelijk dat God in mij zit en dat ik door mezelf te omarmen ook God omarm. En dat ik dus niet in de spagaat hoeft te zitten van moet ik kiezen voor God of voor mezelf.”

De respondenten van dit onderzoek hebben zich veelal losgemaakt van verbodsteksten rondom homoseksualiteit. Buiten Psalm 139, is er door de respondenten van dit onderzoek niet over teksten gesproken die 'pro homoseksualiteit' opgevat kunnen worden. Wel zijn er twee respondenten die met name nadruk leggen op de dood van Christus, waardoor God ze accepteert. Afhankelijk van de geloofsbeleving van de respondenten zul-

len sommige van deze teksten en andere theologische gedachtegangen in positieve zin bij kunnen dragen aan de zelfacceptatie van LHBT'ers. In hoofdstuk 3 is uitgebreid stilgestaan bij concrete Bijbelteksten die over homoseksualiteit spreken.

God

Zowel in de gezinssituatie als de kerkelijke gemeenschap kan het verbod op homoseksualiteit herleid worden naar Bijbels gefundeerde visies op Gods wil. God is echter voor de respondenten niet alleen maar iets of iemand die verbiedt. De visie op God en Gods wil heeft vaak te maken met de persoonlijke religieuze beleving van de respondenten. Ada geeft bijvoorbeeld aan dat God zowel een medestander als een tegenstander is tijdens de twaalf jaar dat ze samen met haar partner in de kast zit:

“Dat was ook zo raar. Ik had aan de ene kant zo van, dat ik God er niet bij wilde, van dat hij het een soort van niet mocht zien, maar altijd had ik wel heel erg zo van... God is erbij.”

Ook Susanna geeft aan dat God waardevol voor haar is terwijl ze opgroeit, iemand die altijd bij je is. Geert-

Jan vindt dat hij God niet de schuld kan geven van zijn situatie. Hij ervaart dat Jezus hem onvoorwaardelijk liefheeft. Wouter ervaart steun van God naast het feit dat hij ook ervaart dat God in de Bijbel een afwijzende visie geeft op homoseksualiteit. Het is dus goed om oog te hebben voor de manier waarop cliënten God beleven, hoe hun godsbeeld zich verhoudt tot het spanningsveld dat ze ervaren, en hoe hun ervaringen van en met God een oplossing zouden kunnen bieden voor dit spanningsveld. Juist het ervaren dat God hen accepteert, heeft bij sommige respondenten ervoor gezorgd dat ze zichzelf konden accepteren. In de woorden van Geert-Jan:

“En toen heeft God dus heel duidelijk tegen mij gezegd: ik vind het oké als jij een vriendje zou krijgen.”

Tien van de twaalf respondenten heeft een andere visie ontwikkeld op de wil van God. Vaak gaat dit ook gepaard met een veranderd Godsbeeld. Wie of wat God is en wat zijn wil inhoudt, lijkt minder gerelateerd te zijn aan traditionele christelijke kaders. Dit hangt vaak samen met een eigen vorm van spiritualiteit, meestal nog steeds gekleurd door het christendom. Eén respondent gelooft niet meer in God.

6

Angst

In hoofdstuk 4 is aangegeven dat angst samenhangt met mogelijke zelfdiscrepantie. Het gemis aan overeenstemming tussen verschillende beelden die iemand van zichzelf heeft, kan dus leiden tot angst. Deze angst komt terug in de verhalen van de respondenten van dit onderzoek en uit zich op verschillende manieren.

De hel

Onderzoek van socioloog B. Barton (2010) heeft uitgezeten dat angst voor de hel één van de gevolgen kan zijn van het horen van negatieve geluiden over homoseksualiteit. Het praktiseren van homoseksualiteit of toegeven aan de genderidentiteit wordt ervaren als iets dat door God verboden is. Het gevoel niet gehoorzaam te zijn aan God heeft consequenties voor het leven na dit leven. Drie van de twaalf respondenten ervaren angst voor de hel. Eén daarvan is Nathalie, die in haar kerk letterlijk hoort dat mensen die niet naar Gods bedoeling leven naar de hel gaan. Ze leeft vier jaar met die angst voor de hel. Ook Coen ervaart angst die door zijn eigen zeggen door de omgeving gecreëerd wordt:

“Het was meer de angst voor wat er omheen werd gecreëerd van wat het [homoseksualiteit] met je kon doen. Als je je niet zou aanpassen aan de geloofsnormen, dat je dan in aanmerking kwam voor het ergste wat er straks gaat gebeuren.”

Alle drie de respondenten zijn hun angst voor de hel uiteindelijk kwijt geraakt. Dit heeft te maken met een verandering in hun beeld van God en/of Gods wil.

Angst en (liefdes)relaties

De coming out kan enorme gevolgen hebben voor de relaties van cliënten, in het bijzonder voor liefdesrelaties. Er zijn talloze scenario's te bedenken hoe dit in een concrete situatie vorm kan krijgen: angst om een relatie aan te gaan met iemand van hetzelfde geslacht, of angst om een relatie te moeten verbreken met iemand van het andere geslacht. Maar ook kan er sprake zijn van angst om de partner kwijt te raken vanwege de seksuele oriëntatie of genderidentiteit. We staan bij drie concrete situaties stil die in de interviews met de respondenten ter sprake zijn gekomen.

Ada spreekt over de angst voor het onder ogen zien van haar seksuele oriëntatie. Als ze zou benoemen dat ze lesbisch was en daarmee zou erkennen dat ze een relatie had met Jeannet, moest ze de relatie verbreken, want homoseksualiteit was tegen Gods wil. Ook Jolanda spreekt over de angst voor het einde van haar huwelijk. Dit was de reden waarom ze tijdens de gezamenlijke gesprekken met haar vrouw bij de seksuoloog niet durfde te spreken over haar verlangens om vrouwenkleding aan te trekken.

Angst voor schuld jegens de partner of voor de gevolgen van het uit de kast komen, hebben een impact op het hele gezin. Deze angst voor schuld blijkt het zwaarst te wegen in het uitstellen van een keuze. Dit blijkt uit de bevindingen uit een onderzoek naar coming out binnen heterorelaties van de psychologen Pim Wippoo en Atie Westendorp (2007). Helene beëindigt haar huwelijk ook pas wanneer haar man een andere relatie krijgt. Helene spreekt niet direct over angst. Wel geeft ze aan niet 'zomaar' uit het huwelijk

met haar toenmalige man te kunnen stappen. Haar seksuele oriëntatie ervaart ze niet als een legitieme reden.

De sociale omgeving

Wanneer homoseksualiteit in orthodoxe kringen niet geaccepteerd wordt, kan er sprake zijn van angst voor de reactie van de omgeving. Nathalie spreekt over angst voor bedreiging en fysiek geweld vanuit haar familie of de kerk. Ook is er sprake van angst voor de reactie op de coming out. Vragen die dan spelen zijn: wat zullen ze van me denken als ze erachter komen dat ik homoseksueel, lesbienne, biseksueel of transgender ben? Wat zullen de consequenties zijn voor mijn omgang met anderen? Coen spreekt over de angst om zijn hele sociale omgeving kwijt te raken, omdat praktiserende homoseksuelen uit de gemeenschap worden gezet. De impact van een breuk als deze zal verder besproken worden in hoofdstuk 9.

7

Geheim

Al eerder is besproken dat zelfdiscrepantie kan leiden tot gevoelens van schaamte en schuld. Naast deze gevoelens kan ook angst voor de consequenties van het uit de kast komen, een reden zijn om de homoseksuele oriëntatie of de genderidentiteit te verzwijgen. In de interviews met de respondenten komt dit thema ook vaak naar voren. Voordat hij uit de kast komt, ervaart Stefan paniek als een vriendin aan hem vraagt of hij homoseksueel is:

“Nou, toen maakte ik haar voor gek uit, terwijl ik van binnen dacht, oh shit, je hebt me gewoon door.”

Het meest sterke voorbeeld is dat van Ada, die haar seksuele oriëntatie niet alleen verzwijgt voor de buitenwereld, maar er ook met haar partner niet over kan spreken. Als haar partner voorstelt om het erover te hebben, wil Ada daar niets van weten:

“Nou en ik had dan echt zoiets van nou dat kan niet want, als ik dan ging bedenken dat we er iets mee moesten, dan werd het dus ook waar, en ja dan was het helemaal iets dat niet mocht van God.”

Stress door het geheim moeten of willen houden van de seksuele oriëntatie of genderidentiteit komt vaak voor. Omdat LHBT'ers onderdeel uitmaken van een gestigmatiseerde minderheidsgroep kan deze stress gezien worden als een vorm van minderheidsstress. Als gevolg kunnen LHBT'ers zich eenzaam voelen. Bovendien kunnen zich problemen voordoen op het gebied van seksuele gezondheid en sociaal welzijn. Concreet kan dan gedacht worden aan problemen in de benadering van seksualiteit en seksuele relaties, en het ontbreken van sociale netwerken met ander LHBT'ers (Kuyper 2011).

De manieren om met deze stress om te gaan worden ook wel copingstrategieën genoemd. Voor Stefan was zo'n copingstrategie het uiten van negatieve gevoelens rondom homoseksualiteit:

“Als er dan een homoseksueel binnen kwam, dan had ik niet zoiets van, nou die moet oprotten hier, maar ik had wel zoiets van, het is niet goed wat je doet.”

Op het moment dat LHBT'ers onderdeel uitmaken van een religieuze groep, is de angst om bijvoorbeeld ver-

stoten te worden uit de gemeenschap een grote reden om niet uit de kast te komen. Heel treffend blijkt dit bijvoorbeeld uit Coens verhaal, die weet dat als hij uit de kast komt als praktiserend homoseksueel hij zijn hele sociale context zal verliezen. Voor Coen was dit ook een reden om hulp te zoeken bij een psycholoog.

Als cliënten een geheim met zich meedragen, is het raadzaam voorzichtig om te gaan met het bespreken van de seksuele oriëntatie of genderidentiteit. Geduld opbrengen is in zo'n situatie is dan verstandig. Zoals in het volgende hoofdstuk besproken zal worden is de coming out, met name voor religieuze

LHBT'ers, een beladen moment. Aansturen op een coming out als de cliënt hier niet klaar voor is, is sterk af te raden. Het is beter een veilige setting te creëren waarin de hulpvrager ruimte ervaart om zelf het moment voor de coming out te bepalen. Uit de hulpvraag kan vaak opgemaakt worden in hoeverre men concreet over de seksuele oriëntatie wil en kan spreken. Ook is het zinvol om bijvoorbeeld niet over 'homoseksueel' te spreken als de cliënt zelf de uitdrukking 'op mannen vallen' of op 'vrouwen vallen' gebruikt. Het is daarom aan te raden de zelfbenoeming van de cliënt te hanteren.

8

Coming out

De coming out van de respondenten wordt niet vergemakkelijkt door hun christelijke achtergrond, integendeel. Onderzoek naar ervaringen van LHBT'ers binnen orthodoxe gemeenschappen, laat ook niet veel ruimte voor een andere conclusie dan deze. Zoals in de voorgaande hoofdstukken is besproken, spelen gevoelens van schuld, schaamte en angst hierin een belangrijke rol.

Een extra barrière doet zich voor wanneer een homo of lesbienne getrouwd is met iemand van het andere geslacht. Wippoo en Westendorp wijzen erop dat een religieuze achtergrond deze barrière versterkt. De bij religie horende normen en waarden kunnen schuldgevoelens ten opzichte van de partner verscherpen (2007). Dit komt bijvoorbeeld terug in het verhaal van Helene. Ze wil pas scheiden als ze daar voor zichzelf een gegronde reden voor kan vinden. Ze ervaart dat haar lesbische gevoelens daar geen gegronde reden voor zijn: pas wanneer haar man vreemdgaat, komt ze uit de kast, na zestien jaar huwelijk. De situatie van Jolanda is vergelijkbaar: zij durft niet over haar transgenderisme te praten, omdat ze bang is dat dit het einde van haar huwelijk betekent.

In hoeverre de coming out als een probleem ervaren wordt, heeft niet alleen te maken met de visie van de

omgeving, maar ook met de visie van de LHBT'er zelf. Zo kiest Wouter ervoor om celibatair te leven, wat zijn coming out volgens hem makkelijker maakt. Zijn visie komt namelijk overeen met de heersende visie van de christelijke gemeenschap waar hij deel van uitmaakt. In een tegenovergestelde situatie bevindt zich Coen, die erg opziet tegen zijn coming out. Uit de kast komen als 'praktiserend' homoseksueel betekent voor hem een totale breuk met de kerkelijke gemeenschap en het grootste deel van zijn familie.

Ook kan er, als een LHBT'er uit de kast komt, sprake zijn van wenselijk gedrag wanneer er afwijzend gereageerd wordt op de coming out. Nathalie liegt als ze uit de kast komt over de manier waarop ze met haar lesbisch zijn zal omgaan. Dit omdat haar zus homoseksualiteit afkeurt en Nathalie destijds niet weerbaar genoeg is om te zeggen dat ze open staat voor een lesbische relatie.

In sommige gevallen lijkt de coming out minder problematisch te verlopen dan er in eerste instantie gedacht wordt, zoals bij Joran:

"Je hebt heel vaak een beeld van oh dit of oh dat, maar ik vond het eigenlijk achteraf best wel meevallen."

Het erkennen van de homoseksuele oriëntatie of de genderidentiteit is vaak een beladen stap. Mocht een cliënt nog niet uit de kast zijn, is het daarom zinnig om in de begeleiding hierover na te denken. In hoeverre speelt voor cliënten schuldgevoel een rol in het wel of

niet uit de kast komen? Denken ze na over de consequenties van het uit de kast komen? Ervaren ze ruimte om al dan niet uit de kast te komen op hun eigen manier?

Breuk

Uit de interviews blijkt dat in het leven van LHBT'ers relaties verbroken kunnen worden als gevolg van bijvoorbeeld een coming out of het aangaan van een relatie (met iemand van het eigen geslacht). Soms is de breuk tijdelijk van aard, in andere gevallen is deze langduriger of zelfs definitief. In bepaalde gevallen kiezen LHBT'ers er zelf voor een relatie te verbreken, in andere gevallen verbreken anderen de relatie. In dit hoofdstuk worden achtereenvolgens vier soorten breuken besproken: met de kerkelijke gemeenschap, met het geloof, met familie of met een partner. Daarna komen de gevolgen van een breuk aan de orde.

Breuk met de kerkelijke gemeenschap

Zoals in hoofdstuk 8 al besproken, is de angst voor verstoting door de religieuze gemeenschap voor LHBT'ers vaak een reden om de seksuele oriëntatie of genderidentiteit te verzwijgen. In het geval van verstoting wordt er in kerken ook wel gesproken over het 'toepassen van de tucht'. Deze praktijk komt met name voor in orthodox christelijke kerken. Praktisch betekent dit dat kerkleden niet meer mogen participeren in sommige, al dan niet alle kerkelijke activiteiten, totdat ze tot inkeer komen en hun gedrag aanpassen. In het geval van

een volledig verbod op participatie wordt er ook wel over 'excommunicatie' gesproken. Of en hoe er wordt gekozen voor het toepassen van tucht, wanneer er sprake is van homoseksualiteit, verschilt per kerk. Vaak geven kerken homoseksuelen die hun seksualiteit niet 'praktiseren' de ruimte om lid te blijven van de kerk (zie hoofdstuk 3). Wel is er dan vaak sprake van (al dan niet bewust gewilde) consequenties voor de LHBT'er binnen de gemeenschap.

Breuk met de kerkelijke gemeenschap speelt bijvoorbeeld in het verhaal van Coen een grote rol. Angst om iedereen kwijt te raken en angst voor eenzaamheid zijn bij hem sterk aanwezig. Hij zoekt hulp omdat hij al anticipeert op een breuk. Hij weet dat hij niet bij de Jehova's Getuigen zal mogen blijven op het moment dat hij als praktiserend homoseksueel uit de kast komt.

Ook Helene noemt de mogelijkheid dat haar het Avondmaal¹⁵ geweigerd kan worden, omdat ze een lesbische relatie heeft. Iets soortgelijks gebeurt bij Stefan.

15 Het Avondmaal is een belangrijk kerkelijk ritueel waarbij brood en wijn uitgedeeld worden (in navolging van Jezus en om zijn lijden en sterven te gedenken). In rooms-katholieke kerken wordt er gesproken over de Eucharistie.

Zijn kerkelijke gemeenschap wil niet dat hij danst op het kerkpodium omdat hij een relatie heeft met een man. Binnen zijn kerkelijke gemeenschap is dansen een onderdeel van de kerkdienst waarin uitdrukking wordt gegeven aan de vreugde die gelovigen beleven aan God. Hiervan te worden uitgesloten heeft een grote impact op Stefan.

Voor Helene is het uitgesloten worden van belangrijke rituelen in de kerk uiteindelijk een reden om de kerk te verlaten. Ook Stefan zoekt een kerk waar hij als volwaardig lid mee kan draaien in de gemeenschap.

Een breuk met de kerk is een veel voorkomend fenomeen onder LHBT'ers. Meer dan de helft van de respondenten heeft de kerk waarin ze zijn opgegroeid, verruild voor een andere. Vaak heeft dit te maken met het feit dat zij niet de ruimte ervaren om te kunnen zijn wie ze zijn. De breuk met de kerk kan zowel negatieve als positieve gevolgen hebben voor LHBT'ers. Voor sommigen betekent dit dat ze (een deel van) hun sociale netwerk verliezen en dit netwerk opnieuw moeten opbouwen in een andere gemeente. Daarbij is het de vraag of de nieuwe contacten de oude kunnen evenaren, die vaak al vanaf de kindertijd gevormd zijn. Aan de andere kant geeft de breuk met de kerk LHBT'ers de gelegenheid op zoek te gaan naar een geloofsgemeenschap waar ze wel ervaren dat ze zichzelf kunnen zijn. De nieuwe gemeenschap kan hen een ondersteuningsstructuur bieden die ze daarvoor moesten missen.

Breuk met het geloof

Bij twee van de respondenten is er sprake van een totale breuk met het geloof. Zo heeft Coen het geloof losgelaten. Bij Eline was dit een breuk van tijdelijke aard:

"Ik denk dat het voor mij wel de weg was om mijn lesbisch zijn te accepteren. En dat het daarvoor nodig was dat ik het geloof even helemaal losliet."

Soms kan een volledige breuk nodig zijn voor LHBT'ers in hun proces van zelfacceptatie. Dit creëert ruimte om in vrijheid te kunnen onderzoeken wat ze vinden en willen. Voor Coen was deze breuk een blijvende. Eline kon haar geloof niet loslaten, en zocht een nieuwe vorm. Dit is iets wat bij de respondenten van dit onderzoek vaak voorkomt. Geloven krijgt een andere inhoud en betekenis. Dit kan door het ontwikkelen of ontstaan van een ander en nieuw Godsbeeld of nieuwe vormen van spiritualiteit. Vaak blijft geloven wel gerelateerd aan het christelijk geloof bij de respondenten.

Breuk met familie

Breuk met familie is iets wat voor zou kunnen komen bij cliënten. Deze breuk heeft dan te maken met verschillen in mening over homoseksualiteit of een verandering in de familiedynamiek na het uit de kast komen. Er kan sprake zijn van een dwingende breuk vanuit de familie. Zo wilden Coens ouders niets meer met hem te maken hebben op het moment dat hij als praktiserend homoseksueel uit de kast kwam.

Het komt ook voor dat LHBT'ers er zelf voor kiezen om te breken met hun familie, vaak vanwege de veranderde familiedynamiek, die zij als onprettig ervaren. Dit komt bijvoorbeeld naar voren bij Nathalie die geen contact meer met haar ouders wil. Ze raakt met haar moeder verzeild in discussies over homoseksualiteit en mist het gevoel dat haar moeder haar accepteert. Ook Ada kiest ervoor om een tijd te breken met haar broers. Ze zoekt professionele hulp waar ze leert om te gaan met de discussies die ze steeds met haar broers heeft.

Tegelijk is Ada blij dat de breuk met haar broers niet definitief is geweest:

“En daar ben ik nog steeds blij om. Dat ik het contact niet definitief verbroken heb. Want, ik denk dat ik daar ook last van gehad zou hebben.”

Een element dat ook een rol kan spelen is schaamte. Ouders kunnen zich schamen voor de keuze van hun kind, die afwijkt van hun visie en die van de kerkelijke omgeving. Ook het gevoel van tekortschieten kan meespelen vanuit ouders. Ze voelen zich verantwoordelijk voor de geaardheid of genderidentiteit van hun kind, door tekortkomingen van hun kant in de opvoeding. Hierdoor kan de relatie tussen ouders en kind op spanning komen te staan, en een breuk een gevolg zijn van die spanning.

Breuk met een partner

Niet zelden zijn LHBT'ers met een orthodox christelijke achtergrond getrouwd met iemand van het andere geslacht. Soms is dat gebeurd onder druk van de omgeving, soms in de hoop dat de homoseksuele gevoelens verdwijnen.

Echtscheiding kan dus een rol spelen in het verhaal van cliënten. De partner kan niet omgaan met de homoseksuele oriëntatie of de genderidentiteit, of de cliënt wil graag uiting geven aan de homoseksuele gevoelens en de heteroseksuele relatie beëindigen.

De vrouw van Jolanda verbreekt de relatie op het moment dat Jolanda ervoor kiest om als vrouw door het leven te gaan. Helene scheidt ook van haar toenmalige man, maar niet omdat zij lesbische gevoelens heeft.

Op het moment dat haar toenmalige man een partner krijgt, is dit een 'flinke klap' voor haar. Maar tegelijkertijd biedt dit haar de ruimte om haar lesbische gevoelens te onderzoeken. Ook Eline ervaart die ruimte als ze samen met haar vrouw ervoor kiest om te scheiden.

De gevolgen van een breuk

De gevolgen van breuk kunnen ingrijpend zijn. Het kan de gezondheid schaden, de zelfredzaamheid, het heeft invloed op de fysieke sociale omgeving die wegvalt of drastisch verandert, en soms heeft het zelfs sociaaleconomische gevolgen. Concreet kan dan gedacht worden aan drastische veranderingen in het sociale leven, het gebrek aan sociale contacten, of het verlies of tijdelijk opgeven van werk. Bij Jolanda zien we bijvoorbeeld dat ze na haar scheiding en breuk met haar oude kerk een nieuw leven opbouwt in een nieuwe stad en een tijd niet werkt; dit omdat ze tijd nodig heeft om zich te manifesteren in haar nieuwe identiteit als Jolanda. Zoals in dit hoofdstuk ook aan de orde is gekomen kan een (tijdelijke) breuk soms ook een oplossing zijn. Afstand nemen van mensen of een situatie die het spanningsveld tussen geloof en homoseksualiteit of transgenderisme versterken, kan cliënten helpen om hun seksuele oriëntatie of genderidentiteit meer een plek te geven. Coen ervaart met tijden eenzaamheid na de breuk met de Jehova's getuigen en geeft aan dat hij zonder de steun van vrienden niet door deze periode heen was gekomen. Vormen van steun, vanuit vrienden, of professionele begeleiding, lijkt ook bij andere respondenten belangrijk te zijn geweest. De meerwaarde van steun wordt verder besproken in hoofdstuk 11.

Beelden van homoseksualiteit/transgenderisme

In hoofdstuk 3 is al stilgestaan bij verschillende visies die mensen of kerken kunnen hebben op homoseksualiteit. Daar ging het om de vraag hoe men homoseksualiteit *beoordeelt*. Dat hangt echter samen met hoe men homoseksualiteit *duidt* vanuit een theologisch en/of psychologisch perspectief. In dit hoofdstuk zal daarom specifieker worden ingegaan op concrete *beelden* van homoseksualiteit.

In de verhalen van de respondenten komen verschillende beelden van homoseksualiteit naar voren. Vaak verschillende beelden in één verhaal. De respondenten van dit onderzoek leggen een traject af waarin er op verschillende momenten in hun leven verschillende percepties op homoseksualiteit te vinden zijn. In het boek *Adam en Evert* (2010) bespreken Ruard Ganzevoort, Erik Olsman en Mark van der Laan verschillende beelden van homoseksualiteit: gebrokenheid, zonde, strijd, ziekte, anders zijn en jezelf zijn. Hieronder worden deze beelden besproken zoals ze naar voren komen in de interviews.

Zonde

Zonde kan beschreven worden als handelingen, gedachten, gevoelens en keuzes die tegen Gods wil ingaan. Wat

men precies als zonde bestempelt, en hoe zwaar deze zonde dan weegt, verschilt per kerkelijke stroming. Ook voor wat betreft homoseksualiteit als zonde verschillen de meningen. Zoals te zien bij de omschrijving van verschillende visies op homoseksualiteit die Bert Loonstra gaf (zie hoofdstuk 3), worden in de ene visie alleen homoseksuele handelingen als zonde bestempeld, terwijl in de andere visie ook homoseksuele gedachten als zondig gezien worden. Dit beeld van homoseksualiteit als zonde vinden we terug in de verhalen van Ada, Bella, Susanna, Nathalie, Helene, Stefan, Geert-Jan en Eline. In de kerk waar Ada opgroeit, wordt homoseksualiteit een gruwel genoemd – iets dat niet mag van God. Ook bij Jolanda speelt dit, maar dan rondom het aantrekken van vrouwenkleden. Mensen die hun zonden erkennen en belijden zullen vergeven worden, en God zal kracht geven om tegen de zonde te strijden. Dit kan, met name voor jongeren, het schuldgevoel versterken. Zij worstelen met hun seksuele oriëntatie of genderidentiteit, maar komen er niet los van. Ze bidden en vragen om vergeving, maar de oriëntatie of identiteit blijft en soms ook een daarbij behorende praktijk. Deze worsteling kan herhaaldelijk terug komen, waardoor het schuldgevoel steeds wordt versterkt.

Gebrorokenheid

In het verhaal van Wouter vinden we het beeld van homoseksualiteit als gebrokenheid. Volgens Wouter maakt God bekend wat zijn bedoeling is met seksualiteit in het Bijbelse scheppingsverhaal. Wanneer homoseksualiteit als gebrokenheid wordt benoemd, wordt het gezien als iets dat ingaat tegen de scheppingsorde van God. Wouter denkt dat homoseksualiteit niet in Gods bedoeling met seksualiteit pas, en kiest daarom voor een celibatair leven. Ook Nathalie spreekt over deze scheppingsorde. Haar kerk vindt dat God Adam en Eva geschapen heeft om bij elkaar te horen en daarmee de blauwdruk heeft gegeven voor de (seksuele) liefdesrelatie als uitsluitend voor man en vrouw. ‘Gebrokenheid’ heeft een andere lading dan ‘zonde’. Waar het bij zonde om intrinsiek foute handelingen, keuzes of gevoelens gaat, gaat het bij gebrokenheid om zaken die op zichzelf misschien niet verkeerd zijn, maar toch af te keuren zijn omdat men op basis van de Bijbel aanneemt dat God andere intenties had. Er is, met andere woorden, een beter alternatief voorhanden, dat dichterbij in de buurt van Gods bedoeling met de mens komt.

Strijd

Het beeld van homoseksualiteit als een strijd geldt ook voor Wouter. Hij zegt dat je van God mag verwachten dat Hij je helpt in de keuze voor het celibaat en de consequenties die deze keuze met zich meebrengt. Dit beeld van homoseksualiteit wordt gekoppeld aan het beeld van zonde. Christenen die dit beeld aanhangen, zijn ervan overtuigd dat God kan helpen in deze strijd tegen homoseksuele gevoelens. Hij zou kracht geven aan de gelovige om zijn of haar leven in te richten naar zijn wil, bijvoorbeeld wanneer mensen daarom bid-

den. Met die kracht kun je de strijd voeren, ook tegen je eigen zondige neigingen.

Ziekte

Joran beschrijft in zijn verhaal dat hij van zijn homoseksualiteit af wil. Hij krijgt een boekje onder ogen waar over genezing gesproken wordt en raakt ervan overtuigd dat dit de oplossing voor hem zou zijn. Wanneer homoseksualiteit als ziekte wordt gezien, ziet men het vaak als het gevolg van een verstoorde ontwikkeling. Psychologische begrippen als scheefgroei, emotionele beschadiging en gebrek aan identificatie horen bij dit beeld. Homoseksueel gedrag wordt gezien als een verkeerde manier om acceptatie van anderen te vinden.

Joran beschrijft deze benadering ook als hij het heeft over zijn therapie sessies bij een christelijke hulporganisatie. In de therapie leerde hij dat hij bepaalde mannen aantrekkelijk vindt, omdat zij kwaliteiten hebben die hijzelf mist. Joran geeft hier een voorbeeld van:

“Je bent verliefd op David. Dan moet je gaan zoeken, wat zoek ik dan in David? Is het dat hij heel intelligent is, is het dat hij veel vrienden heeft, veel sociale contacten heeft, heel sociaal is, is het dat hij heel veel humor heeft. Ja, wat heeft hij wat ik niet heb?”

Joran leert in zijn therapie dat hij zijn gevoelens van verliefdheid moet parkeren om er vervolgens achter te komen wat hij bewondert in de persoon waar hij verliefd op is. Hem wordt door de hulpverlener in kwestie gezegd aan de hand van zelfreflectie aan zichzelf te werken, op juist die punten die hij in een ander bewondert. Daarmee zou hij zijn homoseksuele gevoelens een plaats kunnen geven, zonder ernaar te handelen. Ook

Stefan ervaart tijdens zijn gesprekken met een christelijke psycholoog dat er aangestuurd wordt op genezing. Omdat Stefan zich daar niet in kan vinden, kiest hij ervoor om te stoppen met de gesprekken.

Anders zijn

Bella heeft het over zich 'niet normaal' voelen, nog voordat ze erachter komt dat ze lesbisch is. Eline heeft het gevoel dat ze afwijkt van de norm in vergelijking tot haar klasgenoten. Helene ervaart na haar scheiding dat ze zichzelf een raar mens vindt omdat ze anders is dan de meeste mensen om haar heen. Dit beeld van homoseksualiteit als anders-zijn en buiten de norm vallen, is niet altijd te linken aan theologische gedachtegangen. In het geval van Bella, Eline en Helene is dit eerder een uiting van de al eerder genoemde minderheidsstress. Er zijn wel kerken die dit argument gebruiken om aan te tonen dat LHB's het al moeilijk genoeg hebben. Op basis van hun seksuele identiteit vormen ze een minderheidsgroep in de samenleving. De kerk zou daar niet nog een schepje boven op moeten doen door hen ook op geloofsgronden af te wijzen. Dit zou een reden moeten zijn om als kerk homoseksuelen als vreemdelingen te verwelkomen in de kerkelijke gemeenschap. Voor sommige LHBT'ers zal het gevoel van anders zijn ook als iets positiefs opgevat kunnen worden. Niet hetzelfde zijn, kan ervaren worden als een door God geschapen diversiteit.

Jezelf zijn

'Het is goed zoals je bent. Je mag zijn zoals je bent.'
Voor veel respondenten is dit besef het eindpunt van een proces van zelfacceptatie. Voor Ada was dit één van de belangrijkste inzichten waarvan de hulpverlening haar heeft bevrijd:

"Ik mocht er niet zijn en het was niet goed zoals ik was."

Ook Helene ervaart dit tijdens haar haptotherapie. Voor Eline is de uitspraak 'God vindt het goed zoals je bent', een reden om weer met het geloof bezig te zijn. Dit inzicht geeft de respondenten hoop en ruimte om verder te gaan in hun traject van 'zichzelf worden'. 'Jezelf zijn' heeft veel te maken met de waarde van authenticiteit. Het betekent dat ieder mens recht moet kunnen doen aan zichzelf, het gevoel moet kunnen hebben oprecht te zijn, voor zichzelf en voor anderen. Dit houdt ook in dat er ruimte is voor zelfstandigheid en individualiteit. Iedereen moet zijn of haar eigen leven kunnen leiden, zoals het bij hem of haar past: noch kerk, noch politiek, noch een oudere generatie kan mensen vertellen hoe ze hun leven moeten leiden. Ada, Helene en Eline ervaren in deze realisatie ook de goedkeuring van God. Geert-Jan ervaart dat God direct tot hem spreekt en hem vertelt dat het oké zou zijn als hij een vriendje zou krijgen.

Hoop en steun

Hoop is een thema dat in de verhalen van de respondenten in verschillende vormen aan bod komt. Soms is er sprake van een tevergeefse hoop op verandering van de seksuele oriëntatie of genderidentiteit, maar ook is er hoop op een toekomst waarin de homoseksuele oriëntatie of genderidentiteit vorm kan krijgen. Bij deze laatste hoop is steun van een ander (lotgenoten, vrienden, een hulpverlener) erg belangrijk. De reactie van de omgeving in de zoektocht naar steun is daarin bepalend. Sociale steun wordt niet of nauwelijks ervaren als er een negatieve reactie is op de seksuele oriëntatie of genderidentiteit. Ter illustratie zullen we stilstaan bij hoe hoop in de verhalen van de respondenten een rol heeft gespeeld.

Joran hoopt jarenlang op, zoals hij dit zelf noemt, 'genezing' van zijn seksuele oriëntatie. Voor hem loopt dit steeds uit op een teleurstelling. Jolanda koestert ook hoop: hoop dat het verlangen om vrouwenkleren aan te trekken, zal verdwijnen. De LCC Plus organisaties en MOVISIE staan kritisch tegenover therapieën die verandering van de seksuele oriëntatie of genderidentiteit beogen. Er is geen wetenschappelijk bewijs dat deze therapieën werken. Begin 2012 kwam een christelijke hulpverleningsorganisatie in het nieuws omdat deze zich zou richten op het genezen van homoseksuele

gevoelens. Verschillende deskundigen spraken zich vervolgens uit tegen dit soort therapieën. Zo zei Hans van Eck, directeur van het Nederlands Instituut van Psychologen hierover:

"Als een vraag van een cliënt volstrekt irreal is, moet een psycholoog daar nooit in meegaan. Van een psycholoog mag je verwachten dat zijn interventies een wetenschappelijke basis hebben."

Ook de directeur Beleid van de artsenorganisatie KNMG, Lode Wigersma, raadt deze vorm van therapie af vanwege de schadelijke gevolgen die het kan hebben. Exodus International, een bekende Amerikaanse organisatie die zich tot voor kort op genezing van homoseksualiteit richtte, besloot met deze therapie te stoppen omdat het "irreële verwachtingen" zou scheppen bij homo's en lesbiennes (www.christianpost.com - 29 juni 2012). Dat dit soort therapieën schade kunnen veroorzaken blijkt bijvoorbeeld uit het verhaal van Joran. Hij wordt depressief van zijn poging om met behulp van hulpverlening van zijn homoseksualiteit af te komen. Zijn pogingen lopen steeds weer uit op mislukkingen.

Wouter, die celibatair leeft, hoopt niet op genezing. Hij denkt niet dat je van God genezing moet verwachten:

“Dat zou ik niet verwachten voor homoseksualiteit. Genezing vind ik sowieso een rotterm.”

In deze publicatie is herhaaldelijk gewezen op de mogelijke wens van de cliënt om vanuit de eigen spirituele/religieuze overtuiging te kiezen voor een bepaalde levensstijl. Wanneer men echter de wens heeft om te streven naar genezing van de homoseksuele oriëntatie, dient een hulpverlener dit af te raden vanwege de schadelijke consequenties die een ‘genezingstherapie’ heeft. Een andere levensstijl zou een celibatair bestaan kunnen zijn. Hier zijn wetenschappelijk gezien geen bewaren tegen in te brengen. Wel is het belangrijk om de cliënt goed te bevragen naar de achterliggende motivatie voor zijn of haar keuze. Een keuze voor een celibatair leven zou te maken kunnen hebben met de verwachting van de kerkelijke gemeenschap en de mogelijkheid tot uitsluiting uit de gemeenschap.

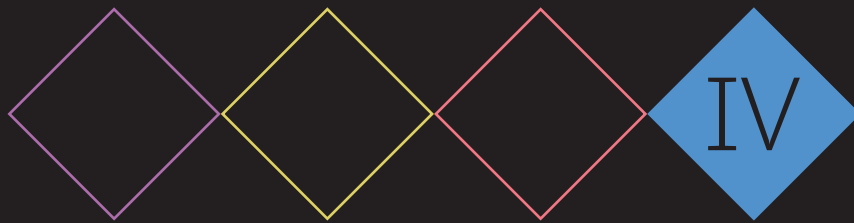
Een hoopvolle blik op de toekomst is iets waar cliënten veel aan kunnen hebben. De situatie waarin cliënten zich bevinden kan uitzichtloos lijken. Hoop kan gegeven worden door cliënten te helpen het grotere geheel te zien. Als Nathalie spreekt over de hulpverlening die ze heeft gehad, vertelt ze dat haar maatschappelijk werkster haar helpt om zich te verheugen op de toekomst. Dit is voor haar belangrijk, omdat ze zich in die tijd in een moeilijke situatie bevindt, die ze soms niet meer kan overzien. Ook Coen ervaart veel steun aan de hoop op nieuwe kansen en mogelijkheden op het moment dat hij de Jehova’s getuigen zal verlaten. Deze hoop krijgt hij door de gesprekken met zijn psy-

choloog, maar ook door steun die hij krijgt van vrienden van zijn werk.

Wat in de verhalen van de respondenten ook terugkomt, is het belang van het ontmoeten van mensen die zich in dezelfde positie begeven. Zo ervaart Susanna de bijeenkomsten van CHJC, waar ze LHBT’ers ontmoet die ook een christelijke achtergrond hebben, als ‘heel erg goed’. Joran geeft aan dat hij het contact met ‘ervaringsdeskundigen’ misschien nog wel waardevoller vindt dan hulpverlening door een professional:

“Ik denk dat dat heel erg kan bijdragen aan het erkennen en het zien wat je bent, en dat het niet erg is. Gewoon accepteren, want ik denk dat dat een heel belangrijk deel is.”

Steun en hoop, binnen en buiten de hulpverlening, zijn dus belangrijke en waardevolle thema’s. Het kan cliënten helpen om de moeilijke situatie waarin ze zich bevinden te overzien en verder te kijken dan het probleem dat ze ervaren. Een belangrijk voorwaarde om dit te bewerkstelligen is het creëren van vertrouwen. In het verhaal van Susanna wordt duidelijk dat er ook sprake kan zijn van een vertrouwensbreuk, als er geen rekening wordt gehouden met het denkkader en de waarden van cliënten. Ook Coen uit wantrouwen richting hulpverlening, omdat daar in zijn kerkelijke gemeenschap negatief over gesproken wordt. Gevoeligheid voor verschillen tussen hulpverlener en cliënt, en eventueel wantrouwen vanuit de cliënt zijn dus belangrijk. Steun kan volgens de respondenten goed gegeven worden door hulpverleners, doordat zij cliënten het gevoel geven dat ze er mogen zijn. In hoofdstuk 13 staan namen en adressen van organisaties waar cliënten terecht zouden kunnen om gelijkgestemden te ontmoeten.

Aanbevelingen

Hulpverlening, aanbevelingen en aandachtspunten

Door de verhalen in deze publicatie hebben we geprobeerd om de situatie en ervaringen van LHBT'ers met een christelijke achtergrond meer inzichtelijk te maken. Daarnaast zijn aanbevelingen en aandachtspunten gegeven voor de begeleiding van de doelgroep in de hoofdstukken van deze publicatie. We zullen deze aanbevelingen en aandachtspunten in dit hoofdstuk nog eens opsommen.

Spanningsveld geloof en homoseksualiteit/transgenderisme

Als eerste is het zinvol om oog te krijgen voor de situatie waarin de cliënt zich bevindt, zodat het probleem dat de cliënt ervaart in een context geplaatst kan worden.

- In welke mate is de cliënt religieus?
- Heb oog voor de kerkelijke denominatie waar de cliënt uit komt. Wat zijn de denkbeelden in deze kerk met betrekking tot homoseksualiteit/transgenderisme?
- Wat is de denkwijze van de cliënt over God, de Bijbel en christelijke dogma's in relatie tot eigen seksualiteit of genderidentiteit? Vormen deze denkwijzen een

onderdeel van het probleem, of kunnen deze zaken misschien ook een oplossing bieden?

- Uiteraard geldt dat bij onduidelijkheden over het spanningsveld tussen geloof en homoseksualiteit/genderidentiteit, de hulpverlener de cliënt altijd om verduidelijking kan vragen.

De cliënt

Het is belangrijk om zicht te krijgen op de visie, het psychisch welzijn en het proces van zelfacceptatie van de cliënt.

- Beschouwt de cliënt zijn/haar seksuele oriëntatie of genderidentiteit als een geheim omdat het vanuit het geloof niet mag of kan? Indien de cliënt hier niet over spreekt, probeer dan een veilige situatie te creëren waardoor de cliënt de ruimte ervaart dit wel te doen.
- Hanteer de zelfbenoeming van de cliënt. Benoem de cliënt bijvoorbeeld niet als homoseksueel/transgender als hij/zij dit zelf niet doet.
- Wat is precies de hulpvraag van de cliënt? Heeft de cliënt een concreet doel voor ogen, zoekt de cliënt naar een visie of praktische handvatten?
- De cliënt kan vanuit de christelijke achtergrond wen-

sen of ideeën meegekregen hebben die wetenschappelijk gezien problematisch zijn, terwijl de cliënt ze als reëel beschouwt. Probeer de cliënt er subtiel op te wijzen dat deze doelen niet haalbaar zijn en bied haalbare alternatieven.

- Wil de cliënt uit de kast komen, denk dan samen met de cliënt na over de mogelijke consequenties hiervan en wees alert op wat dit met de cliënt doet.
- In hoeverre speelt het thema breuk (met de omgeving, de kerk, of zelfs het geloof) een rol in het verhaal van de cliënt? Let zowel op de (mogelijke) negatieve gevolgen van een breuk, maar ook de (mogelijke) meerwaarde van een (tijdelijke) breuk voor de zelfacceptatie.
- Wees alert op symptomen als angst en depressie, die een gevolg kunnen zijn van mogelijke zelfdiscrepantie en die de kans op suïcidale gevoelens kunnen vergroten.

Hulpverlening en doorverwijzingen

Voor goede hulpverlening is het belangrijk dat er een vertrouwensrelatie ontstaat tussen hulpverlener en cliënt. Als de cliënt uit een orthodox christelijke hoek komt, zou het kunnen dat hij/zij een zeker wantrouwen heeft richting seculiere hulpverlening.

- Acceptatie en steun zijn belangrijke elementen in de hulpverlening, omdat veel LHBT'ers met een christelijke achtergrond deze niet ervaren. Een accepterende en geruststellende houding van de hulpverlener is daarom zeer belangrijk.
- Mocht de hulpvraag door u als hulpverlener moeilijk te behandelen zijn, verwijs de cliënt dan door naar een andere hulpverlener, die meer ervaring en affiniteit heeft met dit thema. Wees hier echter niet te snel mee en probeer eerst de vertrouwensrelatie te bewerkstelligen.
- Wijs cliënten als aanvulling op de hulpverlening op organisaties waar ze mensen kunnen ontmoeten die zich in de zelfde situatie begeven. Een opsomming van deze organisaties en contactgegevens zijn te vinden in hoofdstuk 13.

Belangrijke organisaties

CHJC

CHJC is een vereniging van christelijke homo's, lesbiennes en biseksuelen. CHJC wil mensen met een christelijke levensovertuiging, die homo- of biseksueel zijn samenbrengen en de integratie van homo- en biseksuelen binnen kerk en samenleving bevorderen. CHJC organiseert regionale en landelijke activiteiten. CHJC is aangesloten bij de LCC Plus organisaties.

Website: www.chjc.nl

Contact: info@chjc.nl

Contrario

Oorspronkelijk een vrijgemaakt-gereformeerde vereniging, maar open voor andere kerkelijke denominaties. Contrario zoekt aansluiting bij de Bijbel en geloofsgenoten. Contrario vindt dat geloof en homoseksualiteit samen kunnen gaan en geeft iedereen de ruimte om zijn of haar eigen standpunt te bepalen. Contrario organiseert twee keer per jaar een landelijke activiteit, waarvan één ook voor familie en belangstellenden.

Contrario is aangesloten bij de LCC Plus organisaties.

Website: www.contrario.nl

Contact: info@contrario.nl

LKP

Het LKP is de landelijke koepelorganisatie voor de christelijke homobeweging en streeft naar de volledige acceptatie van LHBT'ers binnen de kerk. Het LKP werkt daarom namens de ongeveer twintig aangesloten organisaties aan een mentaliteitsverandering binnen de kerken. Samen met Netwerk Mirre is het LKP bijvoorbeeld verantwoordelijk voor de organisatie van de jaarlijkse oecumenische viering op Roze Zaterdag.

Website: www.lkp-web.nl

Contact: secretaris@lkp-web.nl

Netwerk Mirre

Mirre is een netwerk dat ruimte biedt aan lesbische vrouwen die, ieder op eigen wijze, met geloven bezig zijn. Vrouwen die aangesloten zijn geven zelf mede vorm en inhoud aan wat er binnen het Netwerk gebeurt. Netwerk Mirre is aangesloten bij de LCC Plus Organisaties.

Website: www.netwerkmirre.nl

Contact: secretariaat@netwerkmirre.nl

HolyFemales.nl

Holyfemales.nl is een platform dat opgezet is om een online community te vormen voor gelovige lesbische vrouwen. Holyfemales.nl vindt dat geloven en homoseksualiteit geen onmogelijke combinatie is en wil daarom ook duidelijk maken dat gelovigen homoseksueel kunnen zijn en homoseksuelen gelovig kunnen zijn. Op de site is er gelegenheid voor dating/prikbord, mailinglijst/chat, coming out verhalen en nieuws. Holyfemales.nl is aangesloten bij de LCC Plus Organisaties.

Website: www.holyfemales.nl

Contact: Op de site is er gelegenheid om vragen te sturen naar de organisatie.

Regenboogforum

Het Regenboogforum is een interactief internetforum voor mensen die te maken hebben met de combinatie geloof en homoseksualiteit. Op het forum is er ruimte voor verschillende geluiden en er wordt aangespoord tot het serieus nemen van de ander en respect hebben voor elkaars mening.

Website: www.regenboogforum.nl

De Driehoek

De Driehoek is een stichting voor kerkmaatschappelijk werk en heeft een nauwe relatie met de Gereformeerde kerken vrijgemaakt. De Driehoek voorziet kerkenraden en individuele gemeenteleden van advies op het gebied van psychosociale problemen, ook problemen of spanningen die met homoseksualiteit te maken hebben.

www.dedriehoek.nl

De Kringen

De Kringen is een groep homo's, lesbiennes en biseksuelen die één keer per maand bijeenkomen, meestal bij iemand thuis. De Kringen organiseert verschillende van deze kringen verspreid door heel Nederland. Aan de hand van thema's worden diverse zaken besproken in deze kringen. Er wordt in de kringen onderscheid gemaakt tussen jongeren, senioren en multicultureel. Van oorsprong zijn De Kringen een christelijk initiatief (De Kringen werden in 1963 opgestart door twee predikanten en een priester). Dat is nu niet meer zo, maar geloof kan wel een onderwerp zijn tijdens een kringbijeenkomst.

Website: www.dekringen.nl

Contact: Op de site is er gelegenheid om vragen te sturen naar de organisatie.

COC

Het COC is een Nederlandse belangenorganisatie van homoseksuele mannen, lesbische vrouwen, en biseksuele mannen en vrouwen. Het COC heeft 21 lokale lidverenigingen die zich richten op activiteiten en belangenbehartiging in eigen regio. Verschillende van de lidverenigingen hebben ook praatgroepen.

Website: www.coc.nl

Contact: Op de site zijn doorverwijslinlen te vinden naar de regionale lidverenigingen.

www.iedereenisanders.nl

Deze website is speciaal bedoeld voor lesbische, homoseksuele en biseksuele jongeren die met vragen zitten over hun seksuele oriëntatie. De website besteedt ook aandacht aan religie en geeft praktische tips over waar de jongeren hulp kunnen zoeken.

Suggesties voor verdere studie

Bos, David, *De aard, de daad en het Woord: een halve eeuw opinie- en besluitvorming over homoseksualiteit in protestants Nederland, 1959-2009*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2010.

Ganzevoort, Ruard, Erik Olsman en Mark van der Laan, *Adam en Evert: de spanning tussen kerk en homoseksualiteit*. Kampen: Ten Have, 2010.

Gijsbers, M., *De invloed van geaardheid en religie op zelfdiscrepantie en het psychisch welzijn*. Master thesis Universiteit Utrecht, 2010 (22-08-2012).

Keuzenkamp, Saskia (red.), *Steeds gewoner nooit gewoon: acceptatie van homoseksualiteit in Nederland*. Den Haag: SCP, 2010.

Keuzenkamp, Saskia (red.), *Niet de ver uit de kast: ervaringen van homo- en biseksuelen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2012.

Renskens, José, Hanneke Felten en Judith Schuyf, *Handreiking homo-emancipatie: gezondheid*. Utrecht: MOVISIE, 2011.

Wippoo, Pim en Atie Westendorp, "Coming out tijdens langdurige heterorelaties." *De Psycholoog* 42 (februari 2007), 101-108.

Dankwoord van onderzoeker

Deze publicatie had niet tot stand kunnen komen zonder de hulp van ervaringsdeskundigen op het gebied van geloof en homoseksualiteit.

Allereerst denk ik dan aan ervaringsdeskundigen in de meest directe zin van het woord: twaalf respondenten die hun verhaal hebben willen delen. Verhalen over verdriet, worsteling, maar ook hoop. Omdat ik mij er volledig van bewust ben dat het niet vanzelfsprekend is om zo'n verhaal te delen, ben ik erg dankbaar dat ze dit hebben willen doen. Het is mijn hoop dat deze verhalen niet alleen van waarde zullen zijn voor hulpverleners,

maar ook voor LHBT'ers die zich er wellicht in zullen herkennen, en zich er gesteund door zullen voelen.

Daarnaast wil ik de volgende mensen bedanken voor hun adviezen en hulp in het onderzoeksproces: Joke van Saane, Ruard Ganzevoort, David Bos, Marco Derks, Mariecke van den Berg en de stuurgroep van de LCC Plus organisaties, Juul van Hoof en de afdeling participatie van MOVISIE. Dank jullie voor jullie goede en sturende adviezen.

Joost de Wolf

Een christelijke levensovertuiging hebben en lesbisch, homo, biseksueel of transgender zijn: het is een combinatie die spanningen en conflicten kan opleveren. Durf ik uit de kast te komen in de kerk? Wat vindt God van homoseksualiteit? Keurt de Bijbel transseksualiteit af? Dit soort vragen komen op gelovige LHBT'ers af. In hun zoektocht naar antwoorden op de vraag hoe hun seksuele of genderidentiteit zich verhoudt tot de opvattingen van hun geloofsgemeenschap en hun eigen overtuigingen zoeken sommigen van hen ondersteuning bij professionele instanties. Voor hulpverleners is het dan belangrijk om meer te weten

over de specifiek christelijke achtergrond van de hulpvragers. Deze handreiking wil aan deze achtergrondkennis een bijdrage leveren. De handreiking bevat een overzicht van de diversiteit aan opvattingen ten opzichte van homoseksualiteit binnen de verschillende kerkelijke denominaties in Nederland. Op basis van twaalf persoonlijke verhalen van christelijke LHBT'ers wordt bovendien inzicht verschaft in de vragen waar zij mee zitten en de antwoorden die voor hen waardevol gebleken zijn. Hulpverleners krijgen praktische aanwijzingen in handen voor het omgaan met de hulpvragen van christelijke LHBT'ers.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

